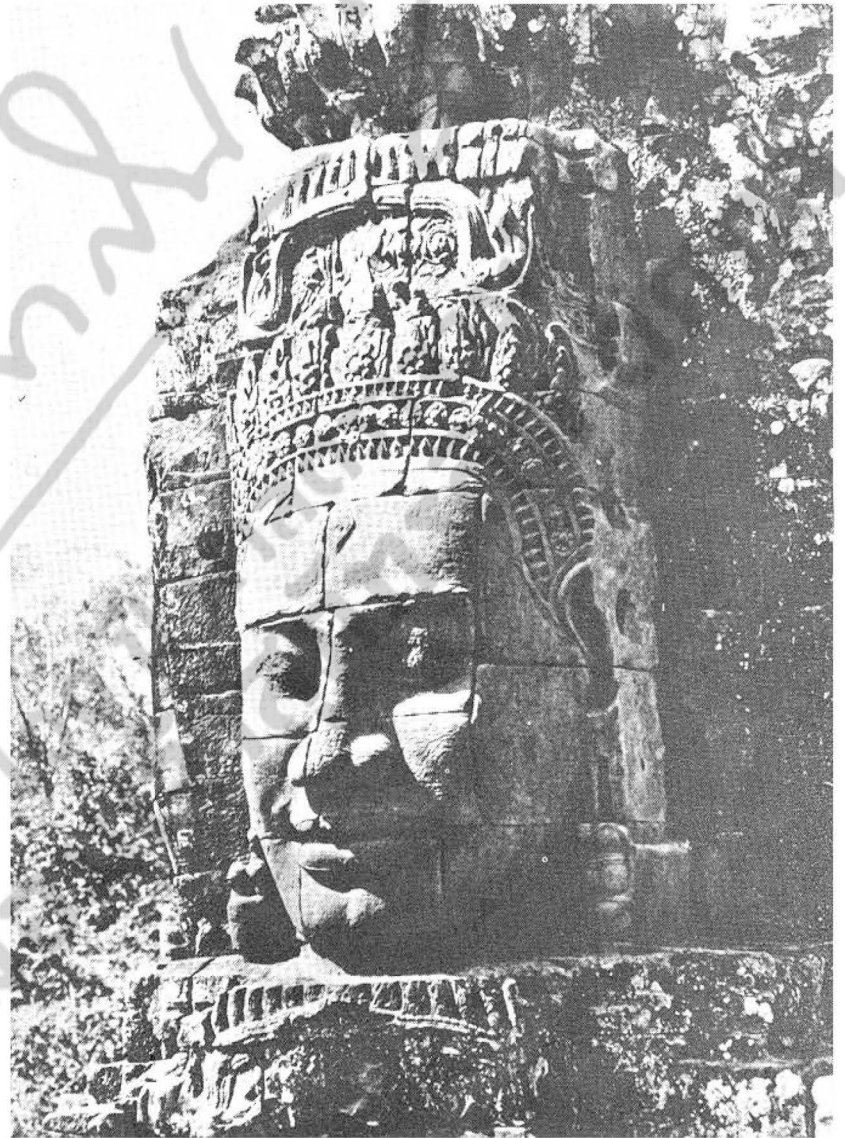

อาณาจักรขอม

ม.จ.สุภัทรทิศ ทิศกุล

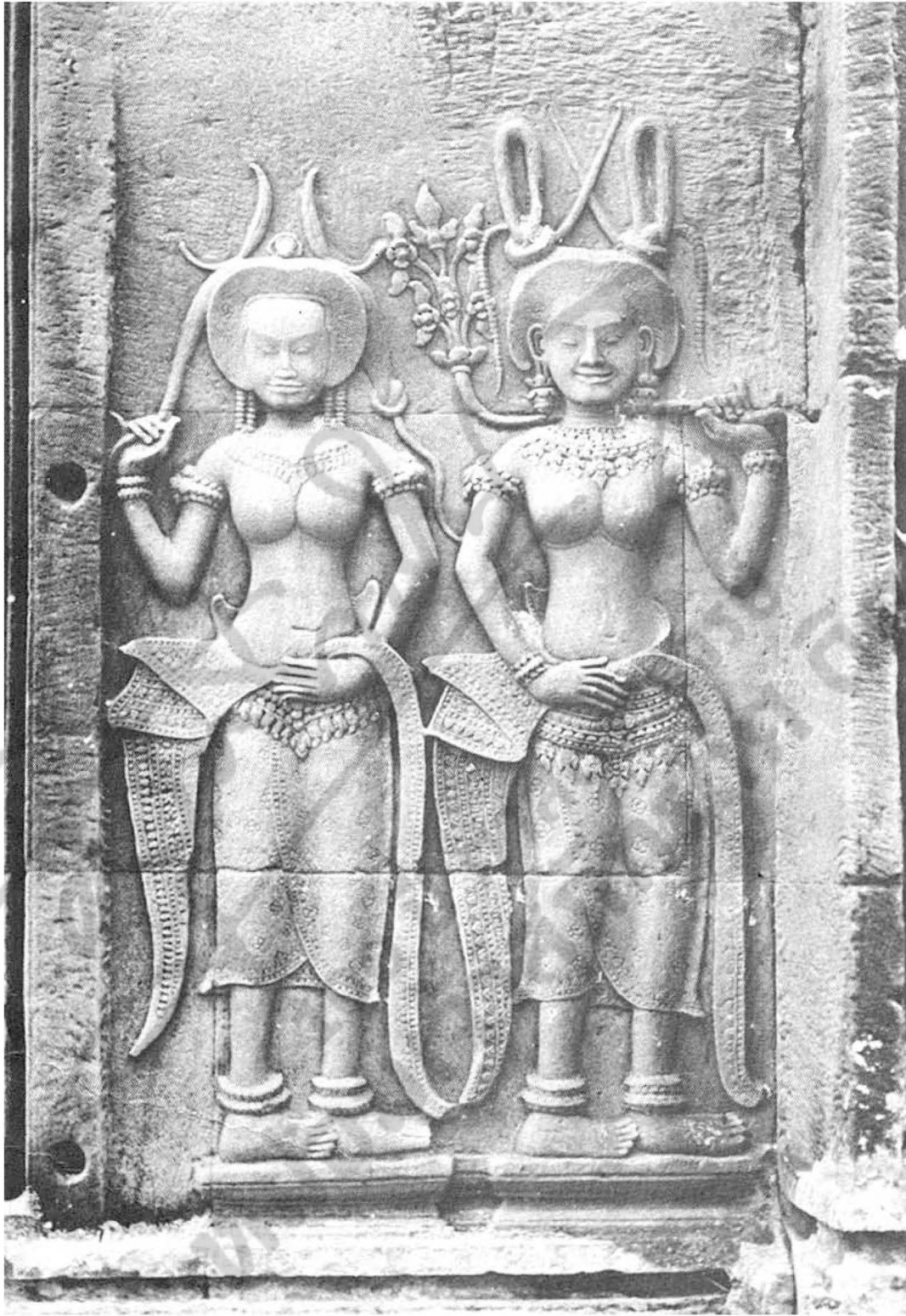
ยอดปราสาทบาเยน ศิลปะขอมสมัยบาเยน ราว พ.ศ. ๑๗๐๐-๑๗๕๐

Finial of a Bayon tower Khmer art of Bayon style Late 12 th—early 13 th century A.D.

ปราสาททันทรม

Prasat at Angkor Thom

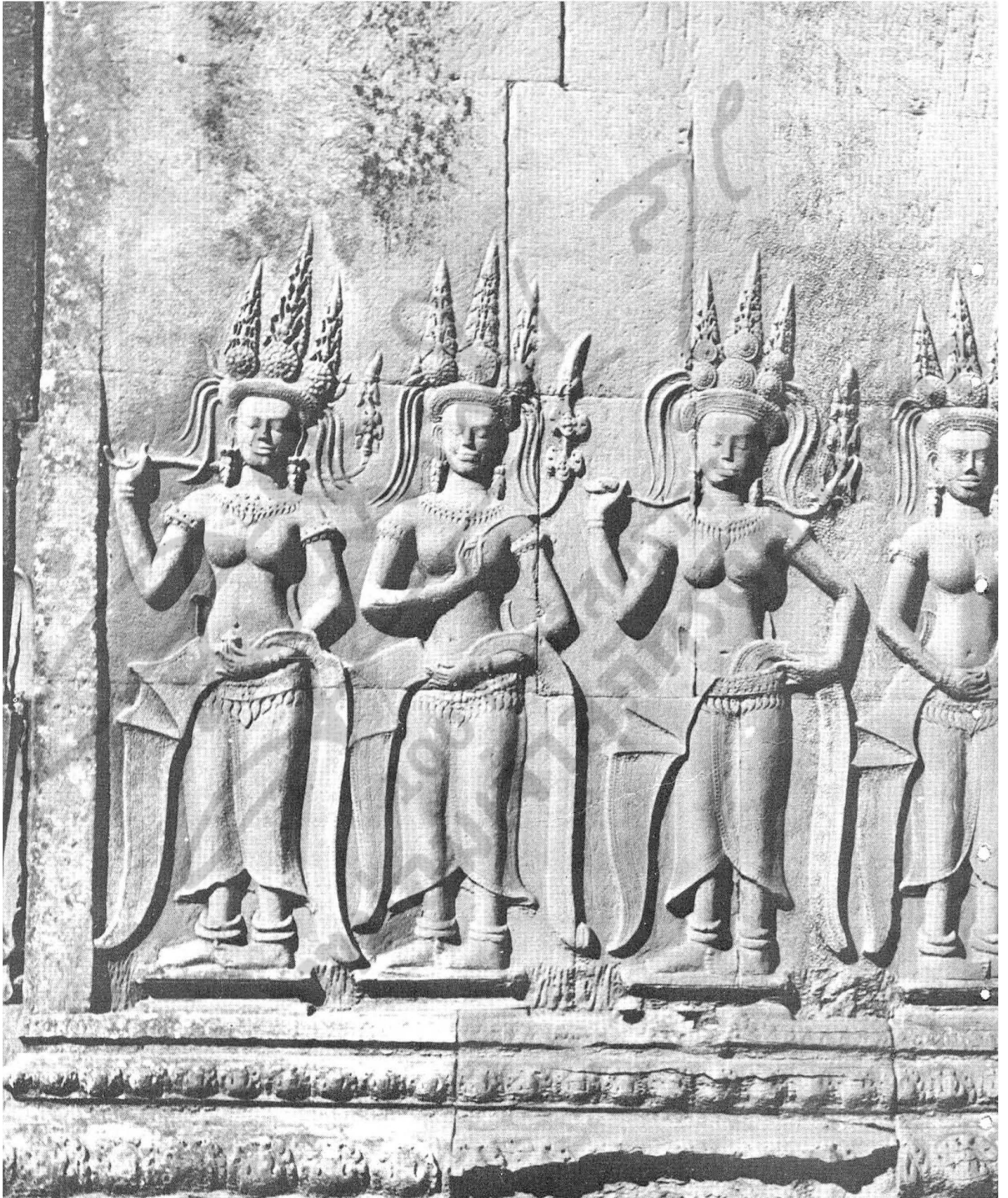

รูปจำหลักนูนนางอัปสรที่นครวัด
Relief figures of Apasara at Angkor Wat

เศียรพระโพธิสัตว์ ยอดปราสาทบวิวารที่นครธม
Head of Bodhisattava at a small prasat in Angkor Thom

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

นางอัปสรที่นครวัด
Female deities at Angkor Wat

บทความเรื่องนี้ได้ย่นย่อมาจากหนังสือเรื่องประเทศที่ได้รับอิทธิพลอินเดียในแหลมอินโดจีนและ
หมู่เกาะอินโดนีเซีย (Les Etats Hindouises d'Indochine et d'Indonesie) ของศาสตราจารย์ยอร์ช
เซเดส์ ชงตพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ อีกตามเคย

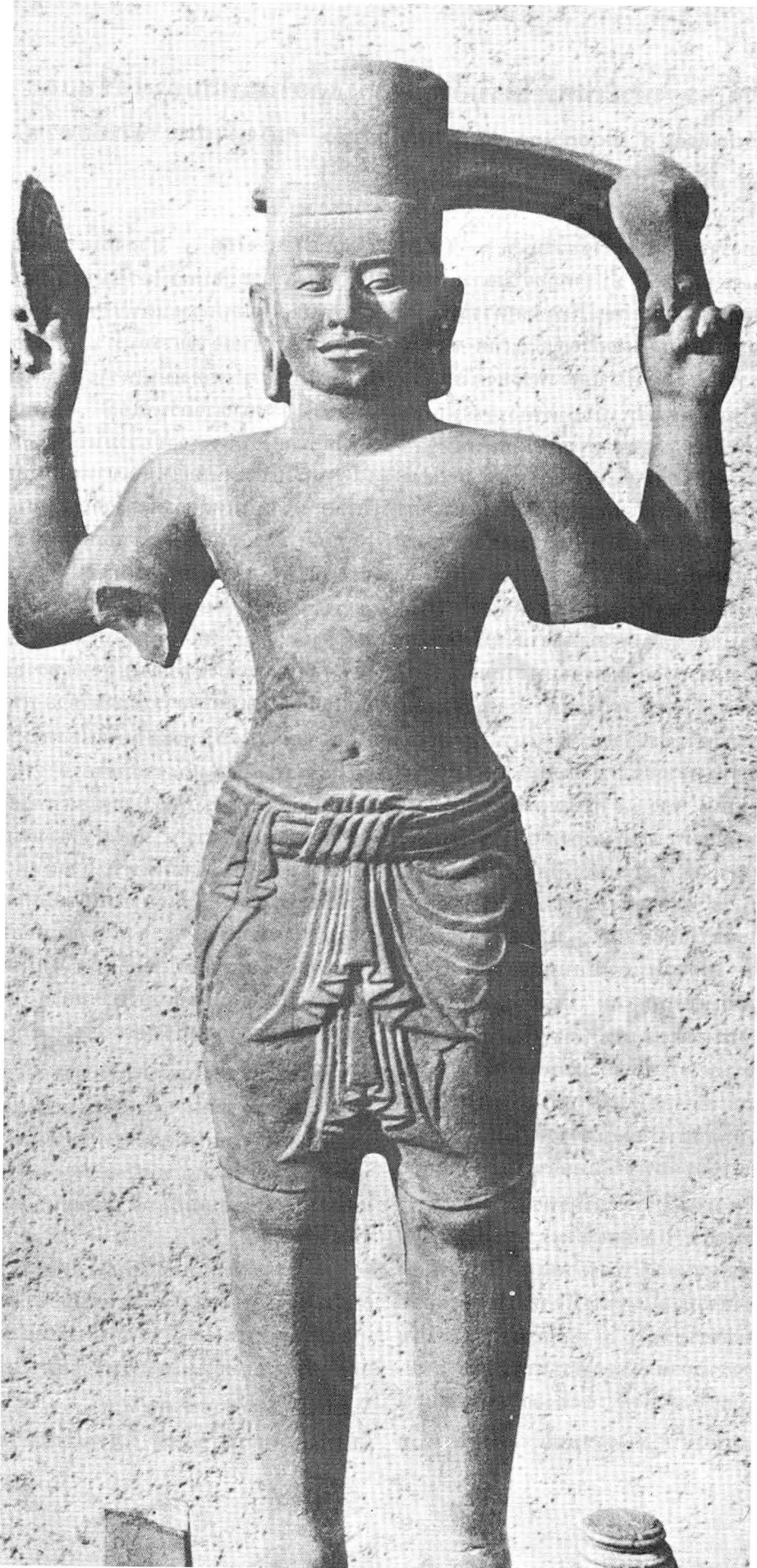

เรื่องราวของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๓๔๕ - ๑๓๕๓) มีปรากฏอยู่ในจารึกศตกรกอกกรม ซึ่งจารึกขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ และค้นพบที่อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดปราจีนบุรี ปรากฏว่าพระองค์ได้เสด็จกลับมาจากชาวเพอมาครองราชย์ที่เมืองอินทระ ศาสตราจารย์เซเดส์สันนิษฐานว่าเขววงศ์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ อาจได้อพยพไปอยู่ยังเกาะชวาในเมออาณาจักรขอมแตกแยกออกเป็นอาณาจักรเจนละบกและเจนละนา หรืออาจถูกขับไปเป็นตัวจำนาก็ได้ เมืองอินทระตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงของเมืองกำพงจามในปัจจุบัน ณ เมืองนพระองค์ได้ทรงรับพราหมณ์ศิวไภวาลัยเข้าไว้เป็นราชปโรหิต หลังจากนั้นพระองค์ได้ทรงย้ายราชธานีมาประทับอยู่ที่เมืองหรหรัลยซึ่งตรงกับหมู่บ้านรือลวยในปัจจุบัน ราว ๑๕ กิโลเมตรทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองเสียมราฐ ต่อจากนั้นพระองค์จึงได้เสด็จไปสร้างเมืองอมเรนทรปุระ ซึ่งอาจตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของสระบารายตะวันตก และหลังจากนั้นก็เสด็จไปครองเมืองมเหศวรบรรพต ซึ่งตั้งอยู่บนเขาพนมกุเลน ทางทิศเหนือของที่ราบบริเวณเมืองพระนคร (Angkor) ในขณะนั้น พราหมณ์หรือผู้เชียวชาญในเวทมนต์คาถาได้มาจากชนบทและมาประกอบพิธีเทวราชต่อไปได้ ตามลัทธิเทวราชแก่นของราชอำนาจของพระราชาได้ประดิษฐานอยู่ในศิวลึงค์ ซึ่งตั้งอยู่ในเทวาลัยบนฐานเป็นชั้นกลางราชธานี ซึ่งถือว่าเป็น

ศูนย์กลางของโลก ศิวลึงค์นั้นเชื่อว่าพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีได้รับมาจากพระอิศวรและได้มอบถวายแด่พระราชอาถักต่อหนึ่ง การที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ทรงย้ายราชธานีบ่อยๆ ก็คงเป็นเพราะสาเหตุในการขยายราชอาณาจักรนั่นเอง ในสมัยหลังต่อการที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ได้เสด็จขึ้นไปประทับอยู่เหนือเขาพนมกุเลน ได้ถือกันว่าเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญ และสกุลขอมหลายสกุลก็ได้อ้างถึงบรรพบุรุษของตนให้เกาะขึ้นไปจนถึงรัชกาลนี้ รวมทั้งอ้างถึงการได้รับพระราชทานที่ดินจากพระองค์ด้วย หลังจากนั้นพระองค์ได้เสด็จกลับลงมาประทับยังเมืองหรหรัลยอีกและได้เชิญเสด็จเทวราชลงมาด้วย พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ สนพระชนมชีพที่เมืองหรหรัลยใน พ.ศ. ๑๓๕๓ หลังจากทรงครองราชย์อยู่ ๘ ปี ได้ทรงรับพระนามเมอสนพระชนมแล้วว่าปรเมศวร เป็นตัวอย่างแรกของการถวายพระนามแด่พระเจ้าแผ่นดินขอมที่สนพระชนม์ไปแล้ว ศิลปขอมสมัยกุเลน ในรัชกาลของพระองค์เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างศิลปขอมสมัยก่อนสร้างเมืองพระนครและศิลปสมัยเมืองพระนคร ได้รับอิทธิพลทั้งจากศิลปจามและศิลปชวา

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ทรงมีราชโอรสครองราชย์ต่อภายใต้พระนามว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ ๓ พระองค์คงประทับอยู่ที่เมืองหรหรัลยต่อไปตั้งแต่ พ.ศ. ๑๓๕๓ - ๑๔๒๐ และทรงมีพระนามเมอสนพระชนมแล้วว่าวิษณุโลก

พระราชกุมารองค์ต่อมาคือพระเจ้าอินทรวรมัน พระองค์ดูเหมือนจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ และ ๓ และคงประทับอยู่ที่เมืองหรหรัลยต่อไป ในปีที่แรกที่เสวยราชย์ คือ พ.ศ. ๑๔๒๐ ได้โปรดให้ขุดสระขอมอินทระถวักุภาชนะทาง

เหนือของราชธานี ซึ่งปัจจุบันนั้นตนเงินไปหมดแล้ว สระนอกจากชุดขนเพือกงพรทางศาสนาแล้วยังใช้ในการชลประทานด้วย และเป็นผลให้พระราชามองค์อื่นๆทรงกระทำตามอย่างต่อมาในภายหลัง ใน พ.ศ. ๑๔๒๒ ได้ทรงสร้างปราสาทพระโคเชิงเป็นปราสาทอิฐ ๖ หลัง ประดิษฐานเทวรูปพระอิศวรและพระอุมา อุทิศถวายแด่พระบิดามารดาของพระองค์ พระอัยกาและอัยกาท่านพระมารดา พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ และมเหสี ปราสาทแห่งนี้เดิมชื่อว่าปรเมศวร อันเป็นพระนามของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกในบริเวณพื้นที่สี่เหลี่ยมใหญ่ทางทิศใต้ของสระอินทรฤกษ์ อันอาจเคยเป็นบริเวณพระราชวังของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ มาแต่ก่อน ศิลปจารึกที่ค้นพบมีทั้งภาษาสันสกฤต และภาษาขอม ใน พ.ศ. ๑๔๒๔ พระเจ้าอินทรวรมันก็ได้ทรงสร้างเทวาลัยขนาดใหญ่ด้วยศิลาชนเป็นแห่งแรก เพื่อประดิษฐานราชศิวลึงค์ อินทเรศวรซึ่งเป็นการผสมพระนามของพระอิศวรเข้ากับพระนามของพระองค์เอง เทวาลัยแห่งนี้คือปราสาทบากองทางทิศใต้ของปราสาทพระโคในปัจจุบัน รัชกาลของพระเจ้าอินทรวรมันนี้จะเป็รัชกาลที่สงบราบคาบ อำนาจของพระองค์ได้แพร่ตั้งแต่เมืองโชด็กแถบปากแม่น้ำโขงขึ้นไปจนถึงอำเภอมาหะนะชัยทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดอุบลราชธานี ณ ที่นั้นได้ค้นพบจารึกในพุทธศาสนาใน พ.ศ. ๑๔๒๘ กล่าวถึงพระนามพระเจ้าอินทรวรมันว่ากำลังทรงครองราชย์อยู่ (รายละเอียดในวารสารสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ (BEFEO) เล่มที่ ๒๒ หน้า ๖๓) ในสมัยนั้นอาณาจักรขอมคงมีการติดต่อกับประเทศจีน ญี่ปุ่น และชวาด้วย พระองค์สันพระชนม์

พระนารายณ์ ศิลปะขอมสมัยกุลเลน ราว พ.ศ. ๑๓๕๐-๑๔๐๐

Vishnu Khmer art of Kulen style. First half of The 9th Century A.D.

ใน พ.ศ. ๑๔๓๒ และได้รับพระนามเมื่อ
สิ้นพระชนม์แล้วว่าอัครโลก

พระราชโอรสองค์รองราชต่อมา คือ
ราชโอรสองค์รองที่ทรงพระนามว่าพระ
เจ้ายโสวรมันที่ ๑ จากศิลาจารึกปรากฏว่า
พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ทรงเกี่ยวข้องกับ
พระราชโอรสองค์ก่อนสร้างเมืองพระนคร
ทางด้านพระมรดา ใน พ.ศ. ๑๔๓๒ พระ-
เจ้ายโสวรมันที่ ๑ ได้โปรดให้สร้างอาศรม
เป็นจำนวนราวร้อยแห่งขึ้นในแคว้นต่าง ๆ
ทั่วราชอาณาจักร ใกล้เคียงกับศาสนสถาน
สมัยโบราณหรือสถานที่แสวงบุญ ซึ่งมี
ผู้นิยมกัน ประกอบไปด้วยราชกฤสำหรับ
เป็นที่ประทับของพระองค์เองด้วย อาศรม
เหล่านี้มีชื่อเหมือนกันหมดว่าโยธราศรม
ใน พ.ศ. ๑๔๓๖ ได้ทรงสร้างเทวาลัยประ-

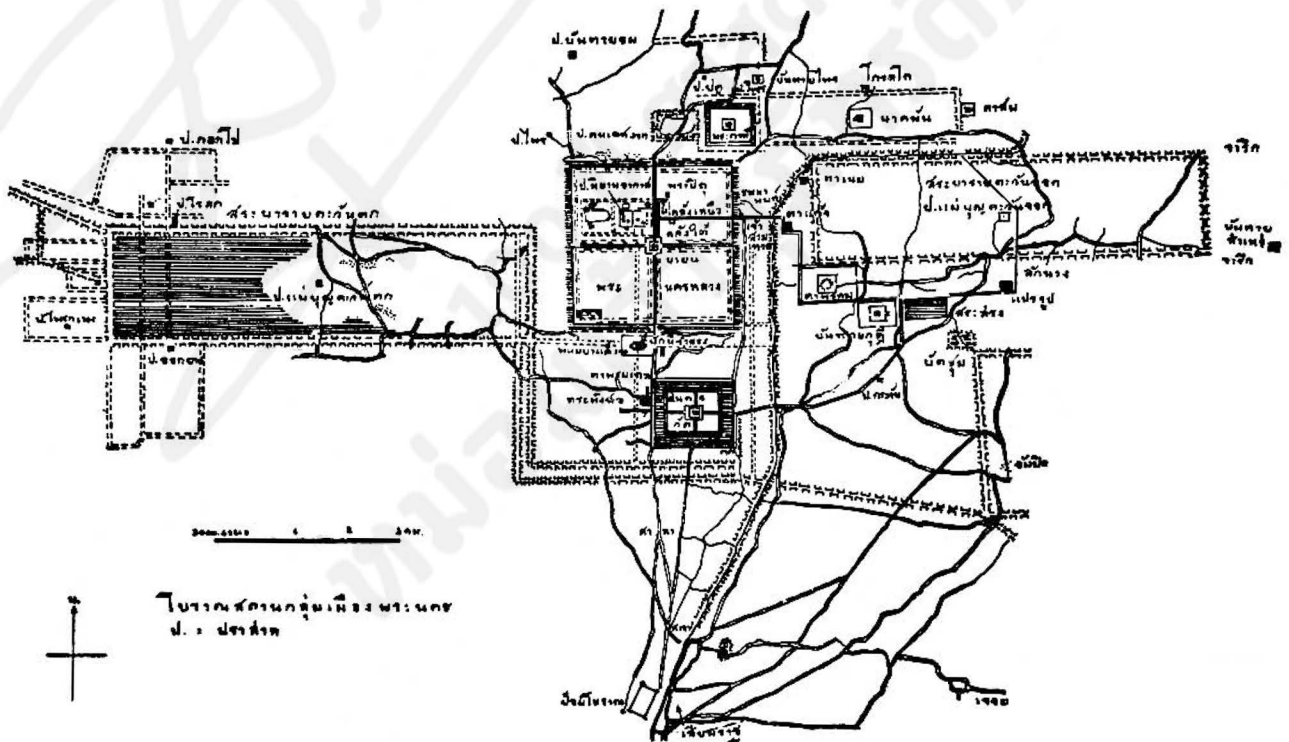

ปราสาททอง ศิลปะขอมสมัยพระโค

พ.ศ. ๑๔๒๔

Bakong Khmer art of Prah Ko style.

881 A.D.

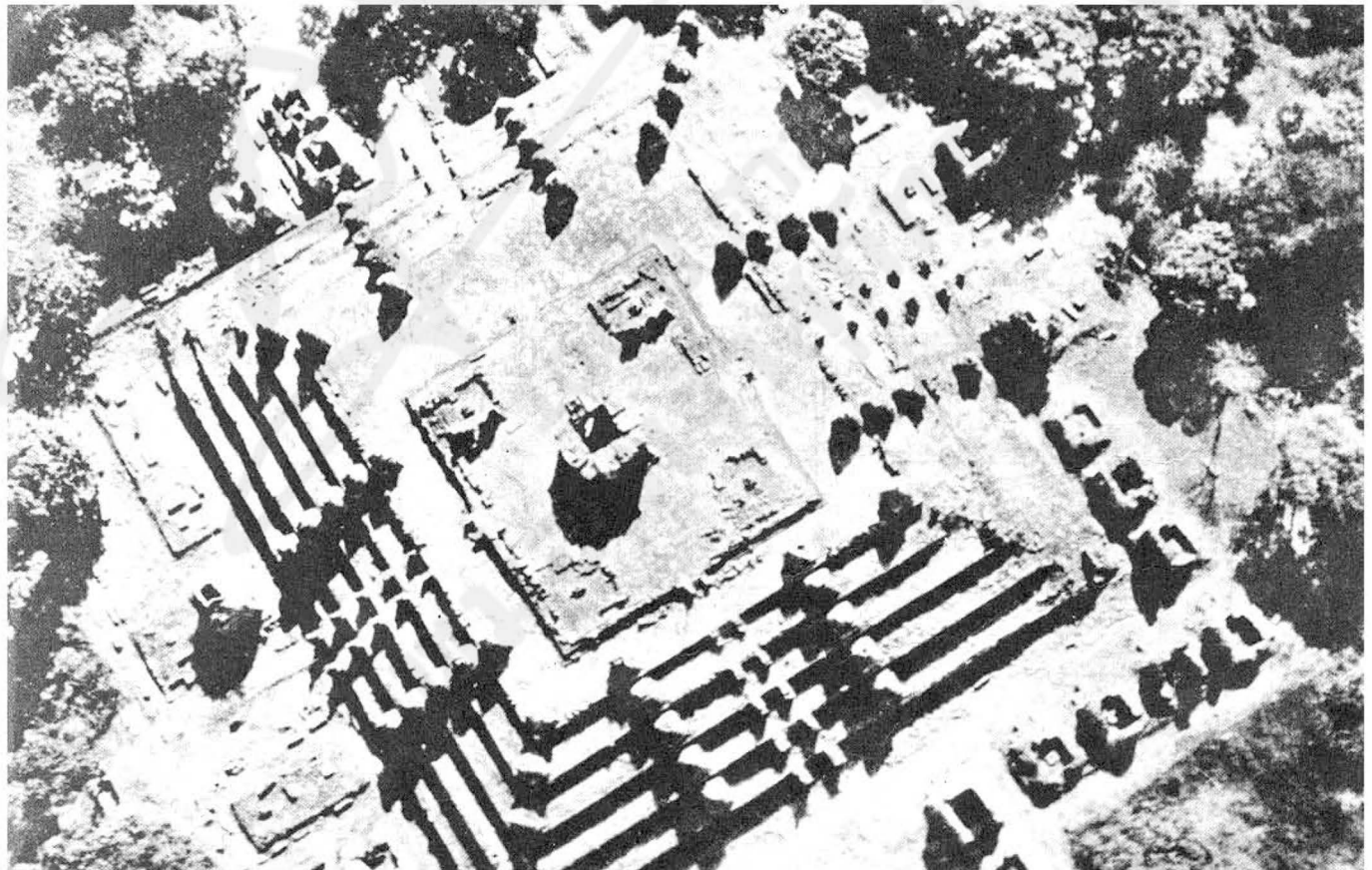
แผนผังเมืองพระนครและพระนครหลวง
Plan of the towns of Angkor and Angkor Thom

กอบด้วยปราสาทอิฐ ๔ หลังชนกลางสระอินทรวุฒิกะ ซึ่งพระราชบิดาของพระองค์ได้โปรดให้ขุดขึ้น ประดิษฐานเทวรูปอิศรวายแต่พระชนกชนนีและอัยกาอัยกีของพระองค์ คือเทวาลัยที่เรียกกันในปัจจุบันว่าปราสาทโลเลย (ซึ่งอาจเลื่อนมาจากหรือหรัลย์) ต่อมาได้ทรงย้ายราชธานีมาอยู่ที่เมืองยโสธรประ หรือเมืองพระนคร (Angkor) มีเขาพนมบาแก้งซึ่งมีเทวาลัยบนฐานเป็นชนสร้างขนาบข้างบนเป็นจุดศูนย์กลาง ประดิษฐานราชศิวลึงค์ยโสธรเศวต ในขณะที่เดียวกันพระองค์ก็ได้ทรงสร้างถนนตัดต่อกับราชธานีเก่า และทรงขุดสระขนาบทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองพระนคร คือสระยโสธรตฎากะยาว ๑ กิโลเมตร กว้าง ๑๑๐๐ เมตร และยังได้ทรงสร้างศาสนสถานทางทางด้านศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย ไชยณพ-นิกาย และพุทธศาสนาขณบนฝั่งใต้ของ

สระนั้นด้วย ในรัชกาลนี้ได้เริ่มการสร้างเทวาลัยของพระศิวเศวต (พระอิศวร) ขนาบเขาพระวิหาร และพระกัทธิเศวตขนาบศิวประคอบบนเขาพนมสันต์ก เมืองยโสธรประที่พระเจ้ายโสธรมณที่ ๑ ทรงสร้างได้คงเป็นราชธานีของขอมอยู่จนพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ได้ค้นพบจารึกของพระองค์บนพื้นที่กว้างขวางมากคือจารึกที่ห้วยโสมในประเทศลาวภาคใต้ทางทิศเหนือ ไปจนถึงจารึกที่พะเนียดในเขตจังหวัดจันทบุรี และจารึกภูเขาพระที่เมืองฮาเดียนทางทิศใต้นอกจากนี้ เมื่อเร็ว ๆ นี้ยังได้ค้นพบจารึกของพระองค์ที่ปราสาทพนมวัน ในเขตจังหวัดนครราชสีมาด้วย จารึกของพระราชบิดาของพระองค์คือพระเจ้าราเชนทรวรมันได้กล่าวว่า อาณาเขตของพระเจ้ายโสธรมณที่ ๑ ได้แผ่ไปไกลจนกระทั่งถึงประเทศพม่า อ่าวไทย อาณาจักรจัมปา และประเทศจีน คำว่าประเทศจีนในที่

อาจหมายถึงอาณาจักรน่านเจ้าเท่านั้น เพราะจดหมายเหตุจีนได้กล่าวว่าเป็นขอบเขตของอาณาจักรขอมในระหว่าง พ.ศ. ๑๔๐๐-๑๔๕๐ การที่จารึกกล่าวว่าพระองค์ทรงมีชัยชนะทางเรือก็อาจเป็นชัยชนะของพระองค์ต่อกองทัพเรือจาม หรือของอินโดจีนเซีย พระเจ้ายโสธรมณที่ ๑ สิ้นพระชนม์ราว พ.ศ. ๑๔๕๕ และได้รับพระนามเมื่อสิ้นพระชนม์แล้วว่าบรมศิวโลก

สำหรับอิธ ๒ องค์ของพระเจ้ายโสธรมณที่ ๑ เราทราบเรื่องแต่เพียงเล็กน้อย องค์ที่ทรงนามว่าพระเจ้าหรรษวรมันที่ ๑ ได้ทรงบริจาคทานในราชธานีเก่าของอาณาจักรพุนันใน พ.ศ. ๑๔๕๕ และทรงสร้างปราสาทบักย์จักรงขนาบที่เชิงเขาพนมบาแก้ง พระองค์ยังคงครองราชย์อยู่ใน พ.ศ. ๑๔๖๕ แต่หลังจากนั้นไม่นานก็สิ้นพระชนม์และได้รับพระนามว่าบูรโลกองค์นี้เองทรงนามว่า พระเจ้าอศานวรมัน

ปราสาทพนมบาแก้ง ศิลปะขอมสมัยบาแก้ง กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕
Phnom Bakeng Early 10 th century A.D.

ที่ ๒ ยังคงเสวยราชย์อยู่ใน พ.ศ. ๑๔๖๘ แต่ตั้งแต่นั้น พ.ศ. ๑๔๖๔ จาริกเสด็จออกกรมกักล่าวไว้ พระมาตุลา (น้ำเขย) องค์หนึ่งของพระองค์ได้เสด็จออกจากเมืองพระนครเพื่อไปครองราชย์ที่โคกกรวดหรือเกาะแกร์ในปัจจุบัน และได้ทรงนำเทวราชไปด้วย ปี พ.ศ. ๑๔๖๔ นเบนบทขุนนางชนสูงหลายคนได้ร่วมกันสร้างปราสาทกระวันชนทางทิศตะวันออกของเมืองพระนคร จาริกปราสาทนี้เองเขมากล่าวไว้ว่าพระมาตุลาองค์นี้คือพระเจ้าชัยวรมันที่ ๔ ได้เสด็จขึ้นเสวยราชย์ใน พ.ศ. ๑๔๗๑ เหตุนี้พระเจ้าอโศกนารายณ์ที่ ๒ ทรงสนพระชนม์ในบั้นพระองค์ทรงได้รับพระนามเมื่อสนพระชนม์แล้วว่าบรมทรโลก

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๔ ได้ทรงสร้างเทวาลัยขนาดใหญ่หลายแห่งบนเกาะแกร์ (เกาะแห่งเกษรตยศ) ที่สำคัญที่สุดคือฐานเป็นชนขนาดใหญ่ ๕ ชั้น เพื่อรองรับราชศิวลึงค์หรือเทวราช พระเจ้าชัยวรมันที่ ๔ ทรงเสกสมรสกับกษัตริย์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ องค์หนึ่งทรงพระนามว่าชัยเทวี พระองค์สนพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๔๘๔ และได้รับพระนามว่าบรมศิวบทโอรสของพระองค์ ได้ขึ้นครองราชย์ต่อทรงพระนามว่าพระเจ้าหรรษวรมันที่ ๒ แต่ก็ครองราชย์อยู่เพียง ๒-๓ ปีเท่านั้น ได้รับพระนามเมื่อสนพระชนม์แล้วว่าพรหมโลก ผู้ที่ครองราชย์ต่อมาคือพระเจ้าราเชนทรวรมัน เมื่อยังทรงพระเยาว์อยู่ พระองค์

ทรงเป็นโอรสของพระกษัตริย์กษัตริย์องค์หนึ่งของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ ผู้มีพระนามว่าเมณฑรเทวี นางได้เสกสมรสกับเมณฑรวรมันผู้สืบเชื้อสายลงมาแต่พระราชอาคมสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร พระองค์ได้ทรงย้ายราชธานีกลับมาอยู่ที่เมืองโยสธรประดิ่งเดิมและได้อัญเชิญเทวราชกลับมาด้วย พระเจ้าราเชนทรวรมันอาจเป็นผู้เริ่มสร้างปราสาทพิมานอากาศ และใน พ.ศ. ๑๔๘๕ ก็ได้ทรงสร้างปราสาทแม่บุญตะวันออกจกกลางสระโยสธรตฤกษะที่พระเจ้าชัยวรมันได้โปรดให้ขุดขึ้น ณ เทวาลัยแห่งนี้ได้โปรดให้ประดิษฐานเทวรูปพระอิศวรพระอมูมาทิสถวายแด่พระชนกชนนึ่งของพระองค์และเทวรูปพระนารายณ์และพระพรหม ในปราสาท ๔ หลังที่มมฐานชนบนและปราสาทองค์กลางสำหรับประดิษฐานราชศิวลึงค์ราเชนทรเศศวร เก้าปีต่อมาใน พ.ศ. ๑๕๐๔ โปรดให้ทรงสร้างปราสาทแปรรูปบนฐานเป็นชนชั้นทางทิศใต้ของสระโยสธรตฤกษะเพื่อประดิษฐานราชศิวลึงค์ราเชนทรกัทเศศวรในปราสาทหลังกลาง สำหรับปราสาทอีก ๔ หลังที่มมฐานชนบนก็ประดิษฐานศิวลึงค์นามราเชนทรวรมเศศวร เทวรูปพระนารายณ์ พระอิศวรและพระอมูตามลำดับ และยังมีปราสาทอีก ๘ หลังเพื่อประดิษฐานศิวลึงค์ทั้งแปดของพระอิศวรอีก มีศาสนสถานอีกหลายแห่งที่สร้างขึ้นในรัชกาลของพระองค์ ส่วนใหญ่ผู้สร้างเป็นข้าราชการและพราหมณ์ในราชสำนัก นอกจากเทวาลัยแล้วก็ยังมีพุทธสถานในลัทธิมหานด้วย ราว พ.ศ. ๑๔๘๕ พระองค์ได้ทรงทำสงครามกับอาณาจักรจัมปาและกองทัพพมมาก็ยึดเทวรูปทองคำจากปราสาทโพนครที่เมืองญาดรงมาได้ ในปลายรัชกาลของพระองค์คือใน พ.ศ. ๑๕๑๐ พราหมณ์ชฎิวราหะผู้บงกชดาของพระเจ้าหรรษวรมันที่ ๑ ได้สร้างเทวาลัยตรีภูวนมเหศวรบนที่เมืองอสุวประคือปราสาทบันทายสรอันเป็นเทวาลัยงามที่สุดแห่งหนึ่งในบรรดาเทวาลัยขอม พระ-

พระนารายณ์ทรงครุฑ ภาพสลักภายในปราสาทกระวัน พ.ศ. ๑๔๖๔
Vishnu on Garuda inside Prasat Kravan 921 A.D.

นางพื่อนรำ ศิลปขอมสมัยเกาะแกร์ ราว พ.ศ. ๑๔๕๐-๑๕๐๐
Dancer Khmer art of Koh Ker style First half of the 10th century A.D.

เจ้าราชชนกธรรมันสันพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๕๑๑ และได้รับพระนามว่าศิวโลก

โอรสของพระองค์คือพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ ยังทรงพระเยาว์อยู่มากเมื่อเสด็จขึ้นเสวยราชย์ และปรากฏว่าในอีก ๖ ปีต่อมาคือใน พ.ศ. ๑๕๑๗ จึงได้ทรงสำเร็จการศึกษาที่พระมหाराชครของพระองค์ พระองค์ทรงครองราชย์อยู่นานถึง ๓๐ ปี แต่เราก็ไม่สามารถทราบอะไรได้มากนัก มีการสร้างพระราชวังใหม่นามว่าเขนทรนครใน พ.ศ. ๑๕๒๑ แต่ก็ยังไม่ทราบกันว่าอยู่ที่ใดแน่ ขนิษฐภคินีของพระองค์คือเจ้าหญิงอินทลักษณ์ได้เสกสมรสกับพราหมณ์อินเดียนามว่าทิวากรกัญญา ท่านผู้นี้ได้สร้างเทวาลัยในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายขึ้นหลายแห่ง ในรัชกาลนัมจาริกในพุทธศาสนาที่โยคจาร ซึ่งแสดงว่ามีการนับถือพระโพธิสัตว์โลกศวรหรืออวโลกิตेश্বরโดยเฉพาะด้วย พระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๕๔๔ และได้รับพระนามว่าบรมวีรโลก ผู้ขึ้นครองราชย์ต่อคือพระนัดดาทรงพระนามว่าอภัยทศวรมันที่ ๑ แต่ก็ครองราชย์อยู่เพียง ๒-๓ เดือนเท่านั้น

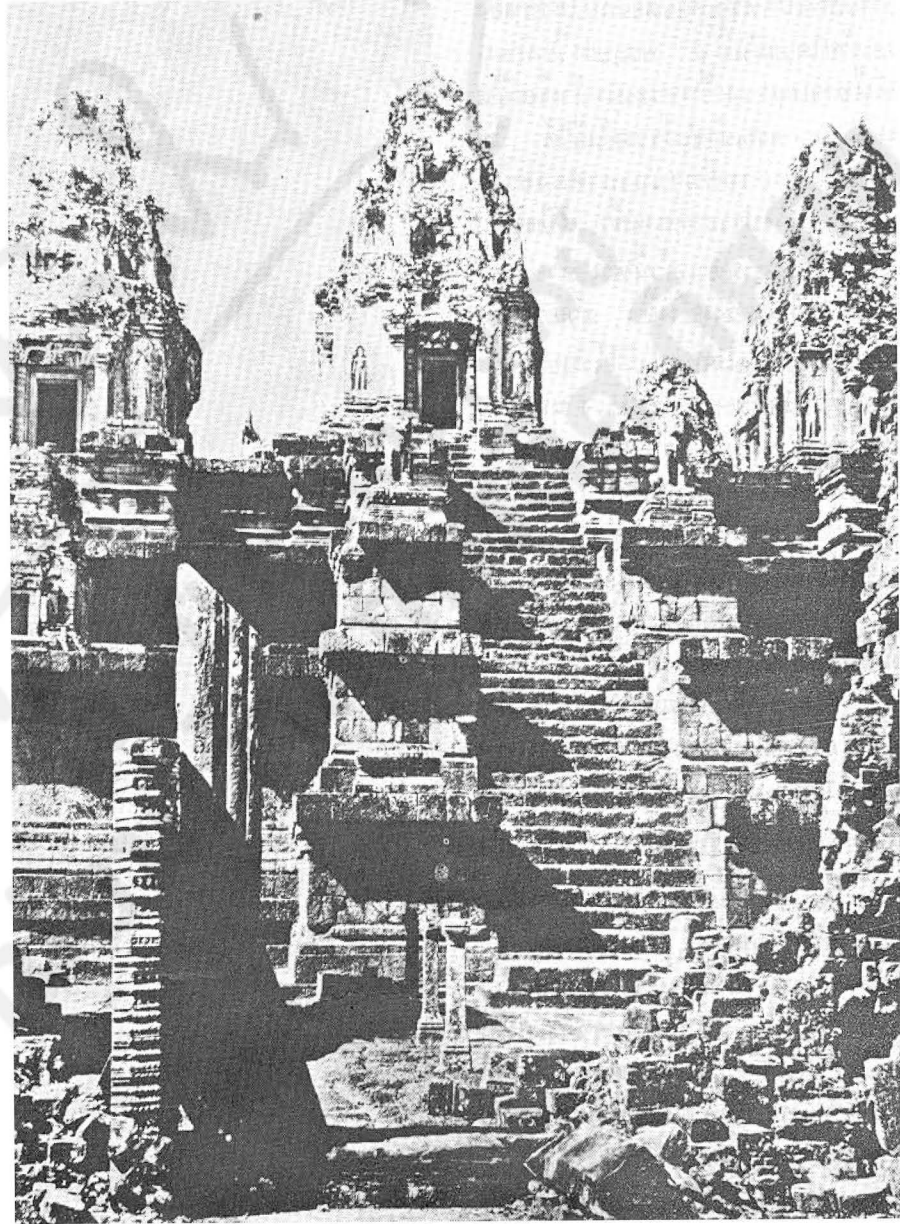
รัชกาลของพระเจ้าอินทวรมันจนถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ มีระยะเวลากว่า ๑๐๐ ปี และอาจนับได้ว่า เป็นระยะที่วัฒนธรรมขอมเจริญสูงสุดอยู่ระยะหนึ่ง แต่ก็น่าเสียดายที่จารึกที่เราอาจทราบข้อความได้ในส่วนใหญ่ว่าเกี่ยวกับพระราชขอม ขุนนางผู้ใหญ่และการก่อสร้างทางด้านศาสนาเสียเป็นพัน ด้วยเหตุนี้จึงไม่อาจแลเห็นสังคมและวัฒนธรรมขอมอย่างทั่วถ้วนได้ พระราชขอมทรงเป็นยอดของการปกครองทุกอย่าง พระองค์ทรงเป็นผู้รักษากฎหมายและผู้ตัดสินพิพากษาคดีคนสุดท้าย ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนา ทะนุบำรุงศาสนสถาน ประกอบพิธีทางศาสนา ต่อสู้ศัตรูภายนอก รักษาความสงบภายในด้วยการบังคับให้ทุกคนอยู่ในระบอบวรรณะหรืออาชีพของตน ไม่ทราบว่าพระองค์ทรง

เป็นเจ้าของที่ดินทั้งประเทศหรือเปล่า แต่พระองค์ก็ทรงแจกที่ดินท่วางเปล่าและทรงรับรองการเปลี่ยนแปลงเจ้าของ พระองค์เปรียบเสมือนเทวดาบนมนุษย์โลก ราชธานีก็ก่อสร้างจำลองของจักรวาลที่ล้อมรอบไปด้วยภูเขาและมหาสมุทรได้แก่กำแพงเมืองและคูเมือง ศูนย์กลางราชธานีมีเทวาลัยบนฐานเป็นชั้นซึ่งเปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุและเป็นที่ตั้งสถิตย์ของเทวราช การปกครองอาณาจักรตกอยู่ในการดูแลของเจ้านายในพระราชวงศ์เป็นส่วนใหญ่ หน้าที่ของราชปุโรหิต การประกอบพิธีกรรมเทวราช และพระอาจารย์ของเจ้านายเป็นของสกุลพราหมณ์ซึ่งสืบเชื้อสายลงมาทางสตรี สกุลพราหมณ์อาจสมรสกับเจ้านายในพระราชวงศ์ได้ และทั้งสองสกุลก็อยู่เหนือประชาชนธรรมดา แต่ก็คงไม่แตกต่างกันมากนัก เพราะทางเจ้านายและพราหมณ์บางครั้งก็มีนามเป็นภาษาขอมนั่นเอง ภาษาสันสกฤตเป็นที่นิยมกันสำหรับใช้จารึก จารึกทำให้รู้จักชื่อขุนนางตามตำแหน่งต่างๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการปกครองที่มีระเบียบ สำหรับชีวิตของชาวนาและชาวบ้านนั้นเราแทบไม่ทราบเรื่องราวอะไรเลย แต่พวกคนก็คงต้องถูกเกณฑ์มาสำหรับที่นบารุงศาสนสถานซึ่งสร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก จารึกได้กล่าวถึงชื่อของทาสในศาสนสถานซึ่งเป็นภาษาพื้นเมือง อย่างไรก็ตามศาสนสถานเหล่านี้ก็ได้รับการสร้างขึ้นเพื่อเป็นอุปายในการปรับปรุงพื้นดินท่วางเปล่าให้อุดมสมบูรณ์ด้วย เพราะเหตุว่าเมื่อมีการสร้างศาสนสถานแล้ว ก็ต้องมีการสร้างหมู่บ้านขึ้นโดยรอบ สำหรับศาสนานันในระยะที่กล่าวมานี้ก็คือศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย แต่ลัทธิไวษณพนิกายและพุทธศาสนาก็ยังคงมีอยู่

ในกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ จารึกขอมได้กล่าวถึงพระราชกษัตริย์ ๓ องค์ก่อนออกไปจากพระเจ้าอภัยทศยวรมันที่ ๑ แล้ว ก็ยังมีเจ้าชายออกองค์หนึ่งทรงนามว่าสุริยวรมัน

มีอำนาจขึ้นทางทิศตะวันออกของอาณาจักรขอม และตำแหน่งของพระองค์ว่า "กัตวัน" ก็อาจหมายความว่าทรงสืบเชื้อสายลงมาทางสตรี (ไม่ใช่ว่าเป็นภายามลายูและเสด็จขึ้นมาจากนครศรีธรรมราชดังที่เราเคยเข้าใจกัน) พระนามของพระองค์มีปรากฏอยู่ในจารึกซึ่งค้นพบที่เมืองสมโบร์บนฝั่งแม่น้ำโขงและบริเวณใกล้เคียงกับเมืองกำพงธมใน พ.ศ. ๑๕๔๔ และใน พ.ศ. ๑๕๔๕ ก็ยังมีจารึกของพระองค์อีก ๒ หลัก

ในบริเวณใกล้เคียงกัน อย่างไรก็ตามตั้งแต่ พ.ศ. ๑๕๔๖-๑๕๔๘ ก็ปรากฏพระราชาออกองค์หนึ่งทรงพระนามว่าชยวรมันและจารึกของพระองค์ก็แสดงให้เห็นเสด็จขึ้นครองราชย์ ณ เมืองพระนครตั้งแต่ พ.ศ. ๑๕๔๕ ลงมา ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๔๗-๑๕๕๐ เจ้าชายสุริยวรมันคงจะได้ทรงทำการรบพุ่งกับพระเจ้าชยวรมันอย่างมากมาย และคงจะได้เสด็จขึ้นครองราชย์ที่เมืองพระนครในราว พ.ศ. ๑๕๕๑ อย่างไรก็ตามก็จัก

ปราสาทแปรรูป ศิลปะขอมสมัยแปรรูป พ.ศ. ๑๕๐๐
Pre Rup 961 A.D.

จารึกด้านหลังของพระองค์ พระองค์ได้ทรง
กล่าวว่า ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ.
๑๕๔๕ อันอาจเป็นปีที่พระเจ้าอู่ไทยยว
รมันที่ ๑ สิ้นพระชนม์หรือหายสาบสูญไปก็
ได้ ในพ.ศ. ๑๕๕๘ พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑
ได้โปรดให้จารึกคำสาบานขึ้นบนหลัง
ประตูพระราชวังหลวง โดยมีรายนาม
ข้าราชการเป็นจำนวนมาก ในจารึกของ
พระองค์ พระองค์ทรงกล่าวว่า ทรงสืบเชื้อ
สายทางพระมารดาลงมาจากพระเจ้าอินท
รวรมันและทางแม่เหล็กของพระองค์คือพระ
นางวรัลภษมีกัทรังเกวตองกับโอรสของ
พระเจ้าโสทรวิรมันที่ ๑ พระนางวรัลภษ
มีกัทรังเกวตองอาจเคยทรงเป็นพระมเหสีหรือเป็น
พระธิดาของพระเจ้ายวรมันที่ ๑ ได้ ใน
รัชกาลนี้ปราสาทพิมานอากาศก่อสร้าง
สำเร็จ รวมทั้งปราสาทตาแก้ว (ปัจจุบัน
เชื่อกันว่าปราสาทตาแก้วนี้ พระเจ้ายว
รมันอาจเป็นผู้ทรงสร้างขึ้น ด้วยเหตุนี้
จึงสำเร็จแต่เพียงโคลน ยังมีได้รับการแกะ
สลักเลย) ประตูพระราชวังหลวง นอกจาก
นั้นก็มีปราสาทพนมจิสอร์ บางส่วนของ
ปราสาทพระวิหารและปราสาทพระขรรค์
กำพงสวาย ในราว พ.ศ. ๑๕๕๕ พระองค์
อาจได้ทรงติดต่อกับพระเจ้าราเชนทริงพะ
ที่ ๑ ทางภาคใต้ของประเทศอินเดียเพื่อ
ร่วมกันป้องกันอาณาจักรศรีวิชัย ในระยะ
นี้อำนาจของขอมได้แพร่เข้ามาในลุ่มแม่น้ำ
เจ้าพระยาด้วย ดังอาจเห็นได้จากจารึกซึ่ง
ค้นพบที่เมืองลพบุรี ซึ่งหลักหนึ่งอย่าง
น้อย ก็เป็นของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ กล่าวถึง

พ.ศ. ๑๕๖๕ และ ๑๕๖๘ ใน พ.ศ. ๑๕๕๓
พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ก็สิ้นพระชนม์และ
ได้รับพระนามว่านิรวาณบท ซึ่งแสดงว่า
พระองค์ทรงนิยมนับถือพุทธศาสนาเป็น
พิเศษ ถึงกระนั้นการประกอบพิธีตามลัทธิ
เทวราชในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไสวณิกาย
ก็ยังคงกระทำต่อไป

ตะวันตกของเมืองพระนคร มีขนาด ๘ x
๒.๒๐๐ กิโลเมตร คือสระที่เรียกกันว่าสระ
บารายตะวันตก และกลางสระนี้ได้โปรด
ให้สร้างปราสาทแม่บุญตะวันตกขึ้นเป็น
เทวาลัยที่ประดิษฐานเทวรูปพระนารายณ์
บรรทมลีลาอันมีลักษณะขนาดใหญ่ ในรัชกาล
ของพระองค์ซึ่งเป็นระยะเวลา ๑๖ ปี พระ
องค์ต้องทรงปราบปรามการจลาจลหลาย

ครั้ง ไม่ทราบว่ามีเมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์
แล้วพระองค์ได้ทรงรับพระนามว่ากระไร
ใน พ.ศ. ๑๖๐๕ พระอนุชาของพระองค์คือ
พระเจ้าหรรษวรมันที่ ๓ ก็ได้เสด็จขึ้น
ครองราชย์

พระเจ้าหรรษวรมันที่ ๓ ได้ทรงปฏิ
สังขรณ์ศาสนสถานหลายแห่งที่ได้รับการ
ทำลายระหว่างการจลาจลในรัชสมัยของ

ภาพสลักที่ปราสาทบันทายศรี ศิลปะขอมสมัยบันทายศรี พ.ศ. ๑๕๑๐
Carving at the temple of Banteay Srei 967 A.D.

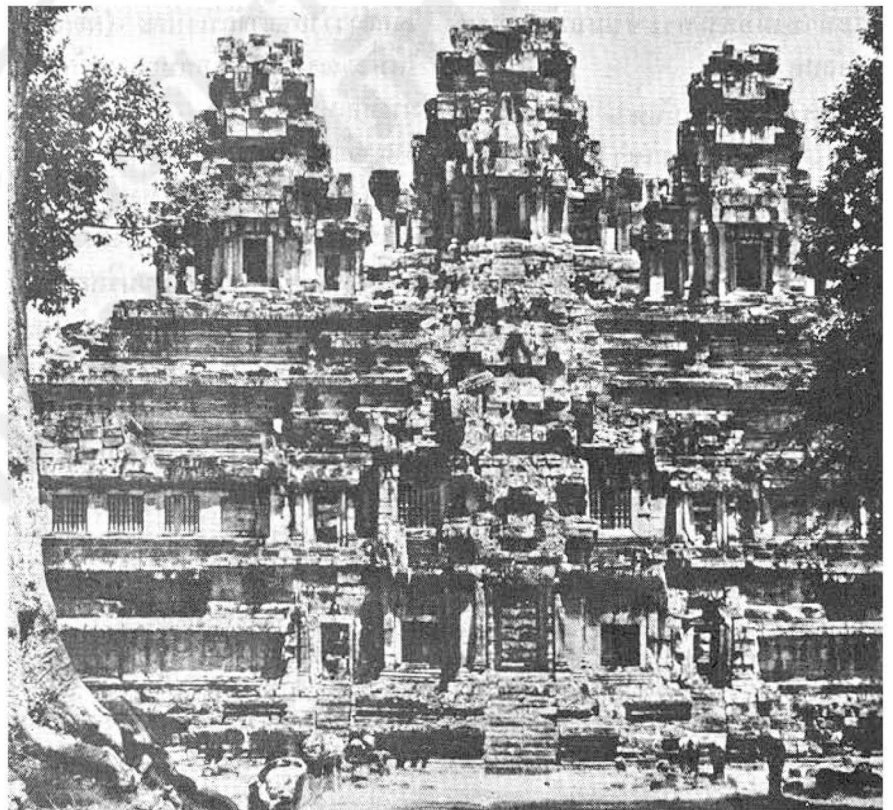
รูปสตรี ศิลปะขอมสมัยบาปวน ราว พ.ศ. ๑๕๕๐-๑๖๕๐
Feminine torso Khmer art of Baphuon style
11th Century A.D.

พระเจ้าอภัยทิตยวรมันที่ ๒ ระหว่าง พ.ศ. ๑๖๑๗-๑๖๒๓ ได้มีการรบบพุงกับอาณาจักรจัมปาซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งทะเลของประเทศเวียดนามปัจจุบัน และใน พ.ศ. ๑๖๑๕ ทรงอาณาจักรขอมและอาณาจักรจัมปาได้ช่วยประเทศจีนในการรบบพุงกับแคว้นตังเกี๋ย แต่ก็ไม่มีผลสำเร็จ เมื่อพระเจ้าหรรษวรมันที่ ๓ สิ้นพระชนม์แล้ว พระองค์ทรงได้รับพระนามว่า สทาศิวบท

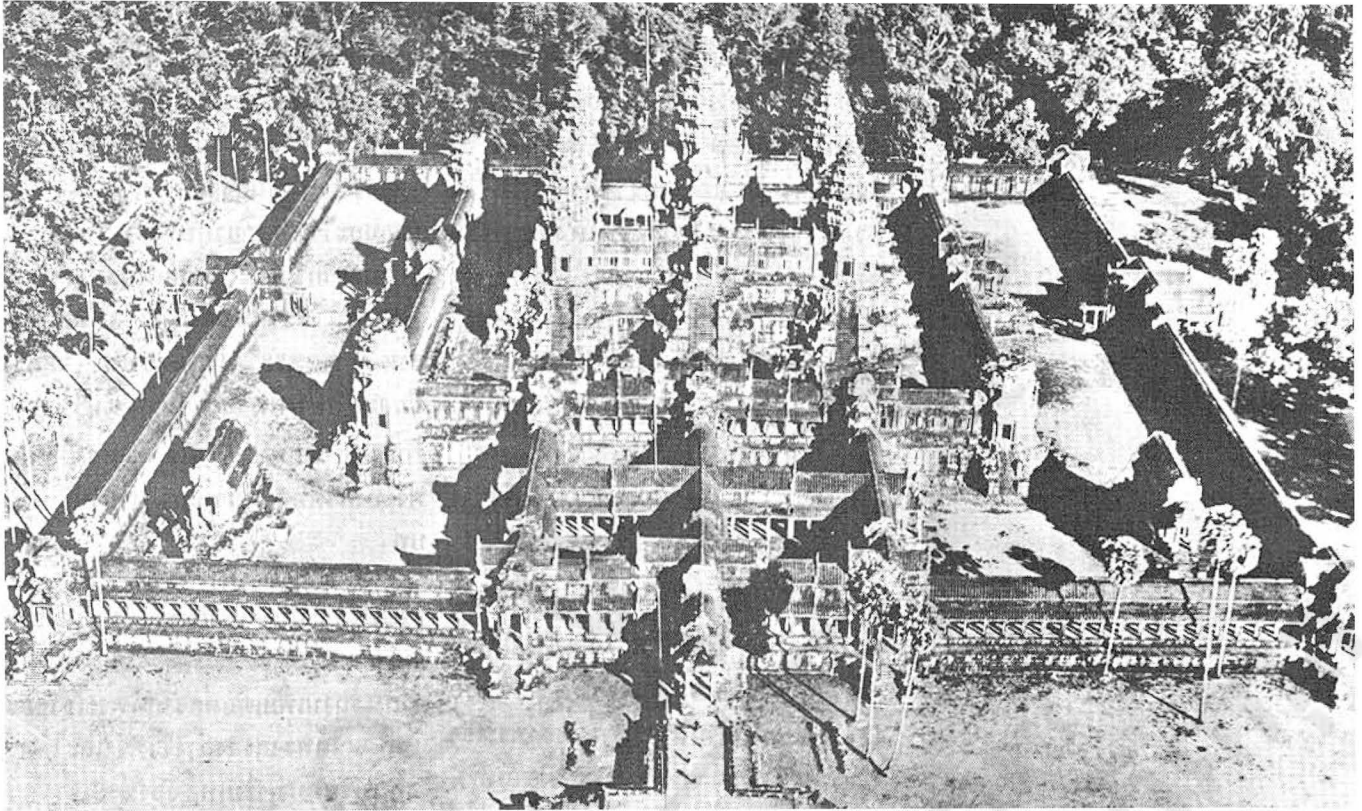
ใน พ.ศ. ๑๖๒๓ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ ได้เสด็จขึ้นครองราชย์แทนพระเจ้าหรรษวรมันที่ ๓ จากจารึกปราสาทพนมรุ้งของพระราชนัดดาของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ คือพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ปรากฏว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ ไม่ได้ทรงเกี่ยวข้องกับพระราชวงศ์ของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ หรือราชวงศ์ก่อนหน้านั้น จารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ กล่าวไว้ว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ ทรงสืบลงมาแต่ขุนนางที่เมืองมัทธาปุระ เมืองนี้ยังไม่ทราบกันว่าตั้งอยู่ที่ใด แต่นักปราชญ์ส่วนใหญ่ก็เชื่อกันว่าคงตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของดินแดนทเบิน

ประเทศไทยปัจจุบัน พระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ อาจไม่ได้ขึ้นครองราชย์ที่เมืองพระนครเลย พระเจ้าหรรษวรมันอาจทรงมีผู้ครองราชย์ต่อคือพระเจ้านฤปตันทรรวรมันซึ่งครองราชย์อยู่จนถึง พ.ศ. ๑๖๕๖ ไม่ได้ทราบอะไรเกี่ยวกับพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ นอกจากว่าพระองค์ได้ทรงสร้างเทวาลัยในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายที่พนม-สันทัก เขาพระวิหาร และวัดถ้ำ รวมทั้งปราสาทหินพิมายซึ่งสร้างขึ้นในพุทธ-ศาสนาเถรวาทเมื่อนั้นพระชนม์แล้ว พระองค์ได้ทรงรับพระนามว่าบรมโกศลย-บพ

พระเชษฐาของพระองค์คือพระเจ้าธรรณทรรวรมันที่ ๑ ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ต่อใน พ.ศ. ๑๖๕๐ พระองค์ได้ทรงก่อสร้างศาสนสถานเพิ่มเติมต่อจากที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ ได้ทรงสร้างค้างไว้ และได้ทรงเสกสมรสกับพระมเหสีของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ ด้วย คือพระนางวิษเณทรลักษมี เมื่อพระองค์ทรงครองราชย์ได้ ๕ ปี ราช-นัดดาของพระองค์ทางด้านสตรีคือพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ก็ได้เข้าแย่งราชสมบัติ

ปราสาทตาแก้ว ศิลปะขอมสมัยคลังตอนปลายหรือบาปวนตอนต้น กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖
Ta Keo Khmer art of late Kleang or early Baphuon style Early 11th century A.D.

ปราสาทนครวัด ศิลปะขอมสมัยนครวัด ราว พ.ศ. ๑๖๕๐-๑๗๐๐
Angkor Vat First half of the 12 th century A.D.

และประหารพระองค์เสีย พระองค์ได้รับพระนามเมื่อสิ้นพระชนม์แล้วว่าบรมนนิชกัลป

พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ต้องทรงแย่งราชสมบัติจากพระราชบิดา ๒ พระองค์คือพระเจ้ารณนทรวรมันที่ ๑ และอีกองค์หนึ่งอาจเป็นพระเจ้านฤปติงนทรวรมัน ดังที่กล่าวมาแล้ว พระองค์ได้ทรงกระทำพิธีราชาภิเษกเมื่อ พ.ศ. ๑๖๕๖ และต่อมาได้ทรงส่งคณะทูตเข้าไปยังประเทศจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใน พ.ศ. ๑๖๕๕ และ ๑๖๖๓ พระองค์ได้ทรงยกทัพเข้าไปรบพุ่งถึงในประเทศไต้หวัน (ไต้หวัน) และจับมาได้ทรงยึดภาคเหนือของอาณาจักรจัมปาไว้ได้ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๖๘๘-๑๖๙๒ และในที่สุดก็ต้องถอยทัพกลับออกมา สำหรับทางทิศตะวันตก อำนาจของพระองค์ก็อาจแสดงโดยการรบพุ่งระหว่างกองทัพขอมที่เมืองลพบุรีหรือละโว้กับอาณาจักรศรีวิชัยของมอญที่เมืองลำพูน ทางภาคเหนือของประ

เทศไทย จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์ซ่งได้กล่าวถึงอาณาจักรเจนละ (คือกัมพูชา) ได้มีอาณาเขตติดต่อกับอาณาจักรจัมปาทางทิศเหนือ จดทะเลทางทิศตะวันออกอาณาจักรพุกามทางทิศตะวันตก และเกาะโลไห้ (คือศรีหริหรือไชยา) ทางทิศใต้ พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ได้ทรงสร้างศาสนสถานเพิ่มเติมที่ปราสาทพนมจิสอร์ พนมสันตัก วัดภู เขาพระวิหาร สำหรับในเมืองพระนครเองก็คือปราสาทพระปฤ เจ้าสายเทวดา ธรรมานนท์ และยอดของสถาปัตยกรรมขอมคือปราสาทนครวัด ปราสาทแห่งหลังนี้พระองค์ได้ทรงสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พักพระศพของพระองค์ เป็นเทวาลัยที่สร้างขึ้นในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกายซึ่งกำลังรุ่งเรืองอยู่ในขณะนั้น บนผนังระเบียงชั้นนอก มีภาพสลักกองทัพไทย (เสียมก๊ก) กำลังเดินอยู่นอกกองทัพขอมที่เมืองละโว้ลพบุรีด้วย ศิลปะสมัยนครวัดของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ยังได้ปรากฏขึ้น

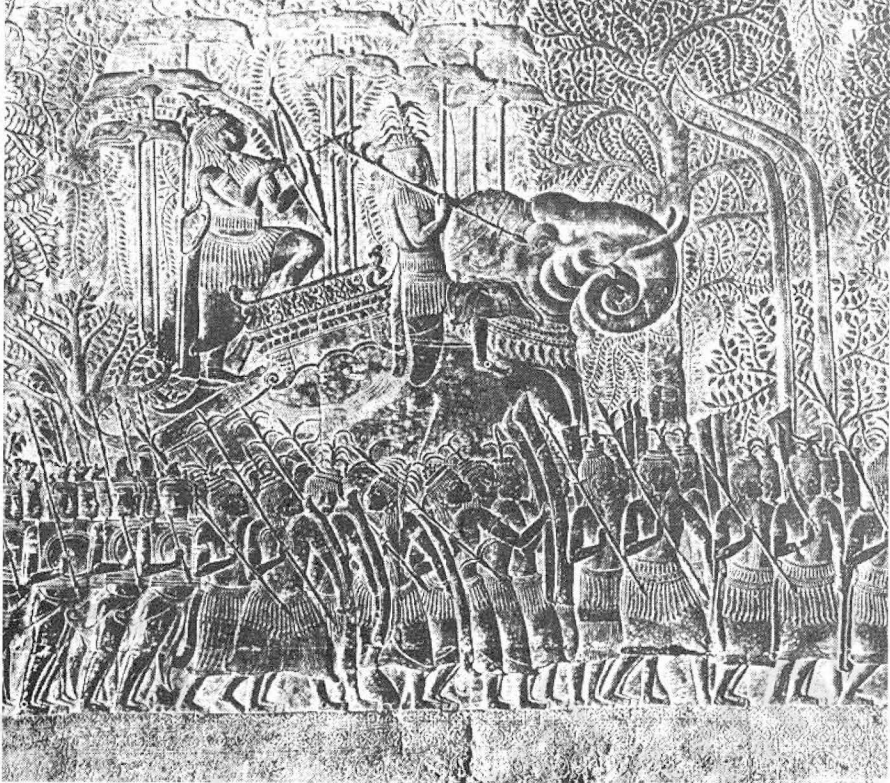
ที่ศาลตามาแดง ในเมืองสุโขทัยอีกพร้อมทั้งเทวรูปซึ่งค้นพบในศาลนั้น พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ อาจครองราชย์อยู่จนถึง พ.ศ. ๑๖๙๓ จารึกสุดท้ายที่เอ่ยถึงพระนามของพระองค์สลักขึ้นใน พ.ศ. ๑๖๘๘ พระองค์ได้รับพระนามเมื่อสิ้นพระชนม์แล้วว่าบรมวิชัยโลก

ในระบอบอาณาจักรละโว้หรือลพบุรีซึ่งจีนเรียกว่าโลฮ้ออาจเป็นอิสระขึ้นอีกปรากฏว่าอาณาจักรนี้ได้ส่งคณะทูตเข้าไปยังประเทศจีนใน พ.ศ. ๑๖๕๘ สองปีภายหลังที่พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ เสด็จขึ้นครองราชย์ อาจเป็นระยะเวลาที่พระองค์ยังทรงแต่อำนาจเข้ามาไม่ถึงภาคกลางของประเทศไทย และหลังจากนั้นใน พ.ศ. ๑๖๘๘ อาณาจักรลพบุรีก็ได้ส่งคณะทูตเข้ามายังประเทศจีนอีก ซึ่งอาจแสดงว่าได้กลายเป็นอิสระขึ้นหลังการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ได้ค้นพบจารึกใน พ.ศ. ๑๗๑๐ ทดงแม่น้ำนางเมือง จังหวัดนครสวรรค์

อ้างอิงพระราชพงศาวดารว่าธรรมาสก
ศาสตราจารย์เซเดส์สันนิษฐานว่าพระองค์
อาจครองอาณาจักรลพบุรีที่กาดังเป็นอิสระ
อยู่ก็ได้

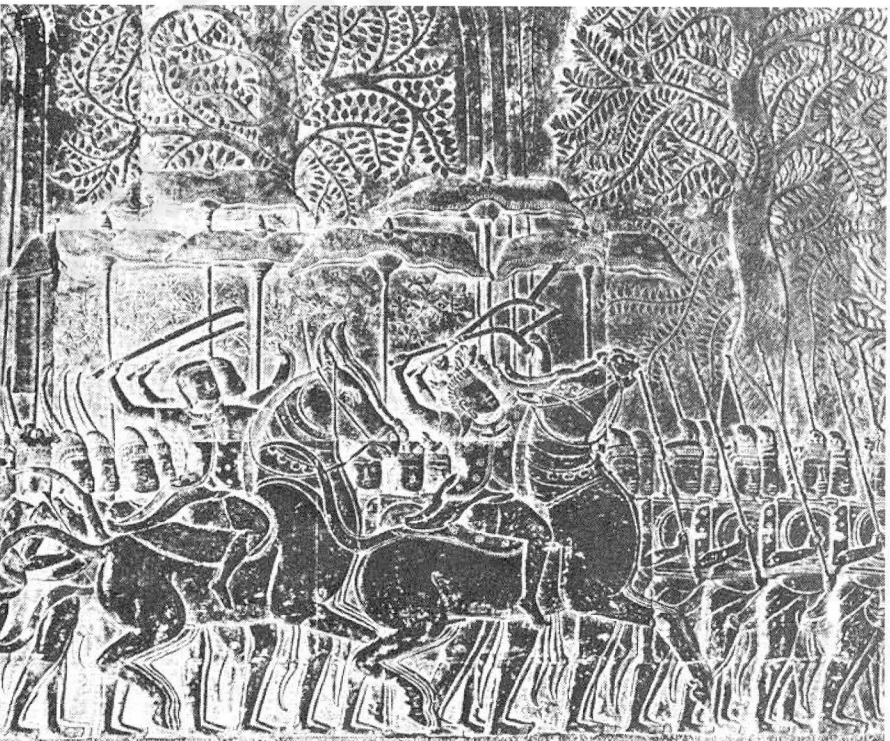
ศาสตราจารย์เซเดส์เชื่อว่าผู้ครอง
ราชย์สืบต่อจากพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ คือ
พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๒ ผู้ทรงเป็นพระ
ญาติทางพระมารดาของพระองค์ พระเจ้า
ธรณินทรวรมันที่ ๒ ทรงนับถือพุทธศาสนา
และทรงเกี่ยวดองเป็นราชันต์ดาของพระ-
เจ้าชิวรมันที่ ๖ ด้วย พระองค์ทรงเสกสม-
รสกับเจ้าหญิงจามณีราชธิดาของพระเจ้า
หรรษวรมันที่ ๓ และในราว พ.ศ. ๑๖๖๘ ก็
ทรงมี โอรสองค์หนึ่งซึ่งต่อมาจะได้ขึ้นครอง
ราชย์เป็นพระเจ้าชิวรมันที่ ๓ มหาราช
องค์สุดท้ายแห่งอาณาจักรขอม พระเจ้า
ธรณินทรวรมันที่ ๒ อาจทรงสร้างส่วนใหญ่
ของปราสาทพระขรรค์ที่กำแพงสวาย (อย่าง
ไรก็ตามปัจจุบันนี้เชื่อกันว่าพระเจ้าธรณินทร
วรมันที่ ๒ อาจทรงเป็นแต่เพียงเจ้านาย
และไม่ได้แสดงตนครองราชย์เลยก็ได้)

พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๒ ทรงมีผู้
สืบต่อคือพระเจ้าโสวรมันที่ ๒ ผู้ต้องทรง
ปราบปรามกบฏชอราหุ ในราว พ.ศ. ๑๓๐๘
พระองค์ก็ถูกขุนนางผู้หนึ่งเข้าแย่งราช
สมบัติและขึ้นครองราชย์ต่อทรงนามว่า
ตริภวนาทิตยวรมัน เจ้าชายชิวรมัน (ที่
๓) ซึ่งขณะนั้นยังประทับอยู่ในอาณาจักร
จัมปาศัยได้ทรงรีบกลับมาช่วยพระเจ้าโสว-
รมันที่ ๒ แต่ก็ไม่สำเร็จ ในระยะที่พระเจ้า
ตริภวนาทิตยวรมันขึ้นครองอาณาจักรขอม
นี้ ทางอาณาจักรจัมปาศัยในระหว่าง พ.ศ.
๑๓๐๕-๑๓๑๐ ก็มีการแย่งชิงราชสมบัติเช่น
เดียวกันและพระราชองค์ใหม่ของจัมกั
ทรงมีพระนามว่าชยอินทรวรมันที่ ๔ หลัง
จากที่ได้ผูกสัมพันธ์ไมตรีกับอาณาจักรไค
เวียดใน พ.ศ. ๑๓๑๓ แล้ว พระองค์ก็ได้หัน
มาโจมตีอาณาจักรขอมทางบกแต่ก็ไม่
สำเร็จ พระเจ้าชยอินทรวรมันที่ ๔ จึงได้
หันไปใช้วิธีใหม่โดยยกกองทัพเรือลงมา
ทางทะเลใน พ.ศ. ๑๓๒๐ มีชาวจันเรอแตก
เป็นผู้นำทาง และเมือมาถึงปากแม่น้ำโขง

ภาพสลักกองทัพไทย (เสียมก๊ก) บนผนังระเบียงปราสาทนครวัด ศิลปะขอมสมัยนครวัด ราว พ.ศ. ๑๖๕๐-๑๓๐๐
Bas relief representing the Thai army on the wall of Angkor Vat Khmer art of Angkor Vat style First half of the 12 th century A.D.

ภาพสลักกองทัพขอมแห่งเมืองละโว้หรือลพบุรี บนผนังระเบียงปราสาทนครวัด ศิลปะขอมสมัยนครวัด ราว พ.ศ. ๑๖๕๐-๑๓๐๐
Bas-relief representing the Khmer army from the town of Lavo or Lopburi on the wall of Angkor Vat. Khmer art of Angkor Vat style First half of the 12 th century A.D.

แล้วก็ได้แล่นเรือขึ้นมาจนถึงทะเลสาบใหญ่
เมืองพระนครก็ถกโจมตีและปล้นสะดม
พระเจ้าศรีภูวนาทศยวรมันสันพระชนม์ใน
ที่รบ ความยุ่งยากเช่นนี้จะสงบราบคาบ
ลงในอีก ๒๐ ปีต่อมาด้วยพระเจ้าชัยวรมัน
ที่ ๗

ทางด้านพระบิดาคือพระเจ้าธรมนทร
วรมันที่ ๒ (หรือเจ้าชาย) พระเจ้าชัยวรมัน
ที่ ๗ ก็ทรงเป็นพระญาติกับพระเจ้าสุริยว
รมันที่ ๒ และทางด้านพระมารดา ผู้เป็น
ราชธิดาของพระเจ้าหรรษวรมันที่ ๓ พระ
เจ้าชัยวรมันที่ ๗ ก็ทรงเกี่ยวดองกับราช
วงศ์ขอมที่ปกครองอาณาจักรระหว่างพุทธ
ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ พระองค์ทรงสมรสกับ
เจ้าหญิงชัยราชเทวีวงศ์แห่งกรุงพระชนม
น้อยอยู่ เมื่อเสด็จกลับมาจากอาณาจักร
จัมปาเนองในการรบพุ่งเพื่อมาช่วยเหลือน
พระเจ้าไชยวรมันที่ ๒ ไม่สำเร็จแล้ว เจ้า
ชายชัยวรมัน (ที่ ๗) ก็ต้องทรงรอระยะเวลา
๑๕ ปี หลังจากกองทัพเรือจามได้เข้ายึด
เมืองพระนครไว้แล้ว พระองค์ก็ได้ต่อสู้
กับกองทัพจามและทรงได้ชัยชนะในการ
รบพุ่งทางเรือทำให้อาณาจักรขอมเป็น

อิสระได้ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้ทรงกระ
ทำพระราชกรณียกิจเมื่อพ.ศ. ๑๗๒๔ ในขณะที่
เมอมพระชนมพรรษา ๕๕ พรรษาแล้ว พระ
องค์ได้ปราบปรามการจลาจลภายในประ
เทศ และในพ.ศ. ๑๗๓๓ เมอมทรงทราบว่า
อาณาจักรไตเวียดจะเป็นกลางและอาณาจักร
จัมปาได้หันเข้ามาโจมตีอาณาจักรขอม
อีกครั้งหนึ่ง พระองค์ก็ได้เข้าโจมตีอาณาจักร
จัมปาทันที ในการนี้ได้ทรงมีนายทัพ
ที่สำคัญคือเจ้าชายจามทรงนามว่าวิทยานัน
ทนะ เจ้าชายคนนี้ได้ทรงเข้ายึดเมืองหลวง
ของจามคือเมืองวิชัยไว้ได้และส่งพระราช
จามคือพระเจ้าชัยอินทวรมันองค์บุตรเข้า
ไปยังอาณาจักรขอม อาณาจักรจัมปาได้
แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือภาคเหนือเจ้าชาย
อินทวรมันองค์บุตรของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗
ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่าสุริย
ชัยวรมันเทพ ส่วนภาคใต้เจ้าชายวิทยานัน
ทนะได้ขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า

พระรูปพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (?) ศิลปะขอมสมัยบาเยน ราว พ.ศ. ๑๗๐๐-๑๗๕๐
King Jayavarman VII (?) Khmer art of Bayon style Late 12th early 13th century A.D.

สุริยวรมันเทพ แต่ต่อมาเจ้าชายวิทยานัน
ทนะก็ได้รวบรวมอาณาจักรจัมปาเข้าเป็น
อันหนึ่งอันเดียวกันและประกาศเอกราชไม่
ยอมขึ้นต่ออาณาจักรขอมด้วย อย่างไรก็ตาม
ใน พ.ศ. ๑๗๔๖ พระปิตุลาของพระเจ้าชัย
วรมันที่ ๗ คือพระขุพราของค์ชนปติคราม
ก็สามารถปราบปรามเจ้าชายวิทยานันทนะ
ได้ และตั้งแต่พ.ศ. ๑๗๔๖ ถึง พ.ศ. ๑๗๖๓
อาณาจักรจัมปาก็กลายเป็นแคว้นหนึ่งของ
อาณาจักรขอม ภายใต้การปกครองของ
พระขุพราของค์ชนปติคราม ขณะนั้นเจ้า
ชายจามอีกองค์หนึ่งนามว่าอังสรราชแห่ง
ไตเวียด ซึ่งได้ทรงเติบโตขึ้นในราชสำนัก
ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และได้รับตำแหน่ง
เป็นพระขุพราในพ.ศ. ๑๗๔๔ ก็ได้
มาทำราชการอยู่กับพระขุพราของค์ชนปติ

คราม เจ้าชายจามองค์นี้ได้ทรงนำกองทัพ
ขอมพร้อมทั้งทหารพม่าและไทยเข้าโจมตี
อาณาจักรไตเวียดในพ.ศ. ๑๗๕๐
พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้ทรงขยาย
อำนาจออกไปทางทิศเหนือและทิศตะวัน
ตกด้วย จารึกของพระองค์ซึ่งนับว่าเป็น
จารึกขอมที่อยู่เหนือสุด ได้ค้นพบที่เมือง
ชายฟองบนริมฝั่งแม่น้ำโขงใกล้กับเมือง
เวียงจันทน์ มีศักราชตรงกับ พ.ศ. ๑๗๒๘
หนังสือภาษาจีนชื่อลิ่งไวไตตาใน พ.ศ.
๑๗๒๑ ได้กล่าวว่าอาณาจักรขอมมีอำนาจ
เหนือส่วนหนึ่งของแหลมมลายูและไปไกล
จนกระทั่งถึงประเทศพม่า จารึกของพระ
เจ้าชัยวรมันที่ ๗ คือจารึกปราสาทพระ
ขรรค์ในพ.ศ. ๑๗๓๔ ก็กล่าวว่ามีศักราช
วันของพระองค์นั้นได้มาจากพราหมณ์ พระ

ราชาแห่งเกาะชวา พระราชาแห่งชวาเน (คือพระราชาแห่งอาณาจักรไคเวียด) และ กษัตริย์จามทั้งสองพระองค์ (คือพระเจ้า สूरียชัวรรมเทพและพระเจ้าสุริยวรรมเทพ ดังกล่าวมาแล้ว) เมื่อพระนางชัยราชเทวี สันพระชนม์ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ก็ได้ ทรงเสกสมรสกับพระเชษฐภคินีของพระ นางคือพระนางอินทรเทวี ผู้ทรงแต่งจารึก ภาษาสันสกฤตที่ปราสาทพิมานอากาศ และทำให้เราได้รู้เรื่องราวเกี่ยวกับพระเจ้า ชัยวรมันที่ ๗ อย่างละเอียด พระองค์อาจ ครองราชย์อยู่จนถึง พ.ศ. ๑๗๖๑ และได้รับ พระนามเมื่อสิ้นพระชนม์แล้วว่ามหาบรม สุตตาม พุทธศาสนาที่มหาขานาทรง นับถือ โดยเฉพาะพระโพธิสัตว์โลกेश্বর หรืออวโลกิตेश্বর

เข้าใจว่าได้ค้นพบประติมากรรมลอย ตัวรูปพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ รูป นอกไป จากภาพสลักบนผนัง แม้พระองค์จะทรง นับถือพุทธศาสนาที่มหาขานาอย่างเคร่ง ครัด แต่ศาสนาพราหมณ์ก็ยังคงมีอยู่ ดังจะ เห็นได้ว่าพระองค์ได้ทรงรับพราหมณ์ชาว อินเดียซึ่งเดินทางเข้ามาแต่ประเทศพม่าไว้ เป็นราชูปโรหิตและพระราชทานตำแหน่ง ว่าชัมมาประธาน พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้ทรงทำการก่อสร้างไว้เป็นอันมาก ที่ สำคัญก็คือ เมืองพระนครหลวง (Angkor Thom) พร้อมทั้งกำแพงล้อมรอบ คูเมือง ประตู ๕ ประตู และปราสาทบาเยนเป็นจุด ศูนย์กลาง สำหรับศาสนสถานภายนอก ราชธานีมีปราสาทบันทายภูมิตาพรหม พระซรรค์ นาคพัน นอกจากนี้มีปราสาท บันทายณมาร์ ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ วัฒนธรรมที่เมืองกำพงจาม ปราสาทตา พรหมในแคว้นบาต ส่วนใหญ่มียอด ปราสาทสลักเป็นรูปหนามนุชย์ทั้งสี่ทิศ และยังมีเทพคนเดินทางตามถนน และ โรงพยาบาลทวารอาณาจักรอ็อก ๑๐๒ แห่ง

ในสมัยลัทธิพุทธราช ได้เข้ามาแทน ที่ลัทธิเทวราช คือ พระพุทธรูปได้มาประดิษฐานอยู่ในปราสาทบาเยนศูนย์กลางของ

เมืองพระนครหลวงแทนที่ราชสีวลีค ปราสาทบาเยนได้เป็นที่รวบรวมการเคารพบูชา ท่องรำอาณัติ ทงนี้อาจทราบได้จาก จารึกบนประตูทางเข้าของวิหารเล็ก ๆ หนึ่ง ศาสตราจารย์เซเดสกล่าวด้วยว่าในบรรดา สิ่งก่อสร้างทางพุทธศาสนาของพระเจ้าชัย วรมันที่ ๗ ในจารึกปราสาทพระซรรค์นั้น มีการกล่าวถึงพระพุทธรูป ๒๓ รูป นามว่า พระชัยพุทธมหานาดด้วย ส่งไปประดิษ ฐานตามเมืองต่างๆ เช่น ลพบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี และเมืองสิงห์ (ปราสาท เมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี) ซึ่งอยู่ใน ดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันทั้งสิ้น สำหรับที่พิกคนเดินทางซึ่งจารึกปราสาท พระซรรค์กล่าวว่ามี ๑๒๑ แห่งนั้น แต่ละ แห่งอยู่ห่างกันประมาณ ๑๕ กิโลเมตร มี ๕๗ แห่งจากเมืองพระนครหลวงไปยัง ราช ธานี ของอาณาจักรจัมปา ๑๑ แห่งไปยัง เมืองพิมายในประเทศไทย (ค้นพบแล้ว ๘ แห่ง) ๔๔ แห่งไปตามเมืองต่างๆ สำหรับ โรงพยาบาล ๑๐๒ แห่งนั้น ได้รู้จักแล้ว ประมาณ ๓๐ แห่ง จากศิลาจารึกภาษาสัน สกฤตที่ยังคงเหลืออยู่แต่ละแห่ง รวมทั้ง แผนผังของสถาปัตยกรรม จากจารึกทำให้ทราบได้ว่าโรงพยาบาลเหล่านี้อยู่ภายใต้ ความคุ้มครองของพระพุทธรูปชัยคุรุไว- ทูรยประภา คือพระพุทธรูปเจ้าผู้รักษาโรค และทรงมีแสงสว่างดุจไฟทูลูรย

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงมีโอรส หลายองค์ แต่ที่ทราบพระนามมีอยู่เพียง ๔ องค์ คือเจ้าชายสุริย कुमार ผู้ทรงแต่ง จารึกปราสาทตาพรหม เจ้าชายวรมัน อร์สของพระนางราเชนทรเทวี ผู้ทรงแต่ง จารึกปราสาทพระซรรค์ เจ้าชาย...อินทร- วรมันโอรสของพระนางชัยราชเทวีครอง เมืองละโว้คือลพบุรี (ในหนังสือจารึก แห่งอาณาจักรกัมพูชา (Inscriptions du Cambodge) เล่ม ๒ หน้า ๑๗๖ และวาร- สารแห่งสำนักฝรั่งเศสปลายบูรพทิศ เล่ม ที่ ๒๕ หน้า ๓๒๖) และเจ้าชายศรันทร कुमार ซึ่งมีพระรูปพร้อมด้วยสหายอีก ๔ คน ประดิษฐานอยู่ในวิหารหลังกลางที่ปราสาท

บันทายณมาร์ ปรากฏว่าพระเจ้าอินทร- วรมันที่ ๒ ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ต่อจากพระ เจ้าชัยวรมันที่ ๗ แต่แรกก็ไม่สามารถทราบ ว่าจะเป็นเจ้าชายองค์ใดได้ ใน พ.ศ. ๑๗๖๑ กองทัพขอมก็ต้องถอยออกจากอาณาจักร จัมปา ปล่อยให้เจ้าชายจามนามองศราช แห่งคูเวียขึ้นครองราชสมบัติ อย่างไรก็ตาม กิติ จิตหมายเหตุจันชอจุฟานเจของเจ้าช กวี ซึ่งตีพิมพ์ใน พ.ศ. ๑๗๖๘ ได้กล่าวว่า ประเทศราชของอาณาจักรขอมมีดังต่อไปนี้ คือ เตงเหลียวเมบนแหลมมลายู ไปชอลันบนฝั่งอ่าวไทย โลธ คือเมืองละโว้หรือ ลพบุรี ชันลชงอาจเป็นสยามบนแม่น้ำเจ้า พระยาตอนเหนือ เจนลึฟบนฝั่งอ่าวไทย มา โลเวนชงอาจเป็นมัลลียงทางทิศใต้ของ เมืองพระตะบอง ฟักันคือเมืองพุกาม และ วาลีในประเทศพม่าภาคเหนือ ศาสตรา- จารยเซเดสกล่าวด้วยว่า ราชชนนแสดงว่า ก่อนที่ชนชาติไทยจะประกาศอิสรภาพ อาณาจักรขอมยังคงครอบครองลุ่มแม่น้ำ เจ้าพระยา และส่วนหนึ่งของแหลมมลายู อยู่ สำหรับพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๒ นั้น เราทราบแต่เพียงศักราชเดียวคือ พระองค์ สันพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๗๖๖

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๘ อาจไม่ได้เสด็จ ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระเจ้าอินทรวรมัน ที่ ๒ ในทันที ใน พ.ศ. ๑๘๒๖ กองทัพ มงโกลของพระเจ้ากุบไลخانจากประเทศ จีนได้เข้าบุกอาณาจักรขอม แต่ก็แตก พ่ายกลับไป อย่างไรก็ตามใน พ.ศ. ๑๘๒๘ อาณาจักรขอมก็ได้ส่งเครื่องราชบรรณาการ ไปถวายพระเจ้ากุบไลخان ในระยะนั้นกอง ทัพไทยจากอาณาจักรสุโขทัยก็ได้เริ่มเข้า โจมตีอาณาจักรขอมแล้ว พระเจ้าชัยวรมัน ที่ ๘ ได้ทรงพระชรามากแล้ว ดังที่ปรากฏ อยู่ในศิลาจารึก ในรัชกาลนี้ศาสนา พราหมณ์ลัทธิไศวนิกายคงกลับเจริญรุ่ง- เรืองใหม่ ทำให้มีการทำลายพุทธสถานที สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เช่น มีการแกะ หรือขุดพระพุทธรูปที่สลักอยู่บน ผนังและเสาเป็นจำนวนมากมาขนนออก เปลี่ยนเป็นรูปสีวลีค หรือฤษกาลีงสวด-

มนตรีแทน ใน พ.ศ. ๑๘๓๘ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๘ ได้ทรงสละราชสมบัติและมอบให้พระขามาดา(ลูกเขย) ทรงนามว่าศรีนครทวรมันขึ้นครองราชย์แทน เมื่อนั้นพระชนมแล้วพระองค์ได้ทรงรับพระนามว่าปรเมศวรบท ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทรงเลื่อมใสในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย

การขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าศรีนครทวรมันอาจมีเรื่องยุ่งยากบ้างในตอนต้น ในรัชกาลนี้พุทธศาสนาลัทธิเถรวาทนิกายลังกาวงศ์เริ่มแพร่หลายในอาณาจักรขอม ปรากฏว่าไอธองค์หนึ่งของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้เสด็จไปทรงศึกษาพุทธศาสนา และทรงผนวชเป็นพระภิกษุอยู่ที่เกาะลังกาดังที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารฉบับหอแก้วของพม่า เมื่อเสด็จกลับมาแล้วก็จะจะได้มาเผยแพร่พุทธศาสนาที่อื่นในอาณาจักรขอมด้วย ใน พ.ศ. ๑๘๓๕ มีคณะทูตจีนได้เดินทางเข้ามายังอาณาจักรขอม และมาหาขงจื้อหนึ่งนามว่าจิวดากวนได้เดินทางเข้ามาด้วย คณะทูตจีนได้พำนักอยู่ในอาณาจักรขอมประมาณหนึ่งปีกว่า จิวดากวนได้เขียนหนังสือเรื่องบทความเกี่ยวกับประเพณีของอาณาจักรขอมขึ้นเป็นภาษาจีน ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งเกี่ยวกับการศึกษาอาณาจักรขอมในขณะนั้น ทั้งทางด้านภูมิศาสตร์ ลักษณะของเมืองพระนครหลวงและศาสนสถานที่มีอยู่ สถานที่อยู่ของประชาชนรวมทั้งพระราชวัง เครื่องแต่งกาย ข้าราชการ เครื่องยศ ศาสนาทั้งศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนาลัทธิเถรวาท ซึ่งจิวดากวนเรียกพระภิกษุสงฆ์ตามศัพท์ภาษาไทยว่าเจ้ากู แสดงว่าในขณะนั้นอิทธิพลของวัฒนธรรมไทยได้เริ่มเข้าไปแพร่หลายแล้วในอาณาจักรขอม นอกจากนั้นจิวดากวนยังได้กล่าวถึงขนบประเพณีของชาวขอมรวมทั้งภาษา สันสกฤตที่ยังคงไม่ตกมาถึงปัจจุบัน พุทธศักราช ๑๒๕๒ เดือน การพิพากษาคดี โรคภัยไข้เจ็บ พิธีเผาศพ กสิกรรม พาณิชยกรรม พิษสัตว์ เครื่องเรือน พาหนะ ข้อแคว้นต่างๆ ในอาณาจักรขอม หมู่บ้าน สระ อารู

และการเสด็จออกของพระราชา พระเจ้าศรีนครทวรมันครองราชย์จนถึง พ.ศ. ๑๘๕๐ ต่อจากนั้นก็ทรงสละราชสมบัติให้พระยุพราชขึ้นครองราชย์แทน

ไม่ทราบว่าเป็นพระยุพราชของคนที่ทรงเกี่ยวข้องกับพระเจ้าศรีนครทวรมันอย่างไร จารึกกล่าวแต่เพียงว่าเป็นเชื้อพระวงศ์ พระองค์ทรงพระนามว่าพระเจ้าศรีนครทวรมัน ใน พ.ศ. ๑๘๕๒ ได้ค้นพบศิลาจารึกภาษาบาลีเป็นครั้งแรกในอาณาจักรขอม กล่าวถึงการสร้างวิหารและพระพุทธรูป พระเจ้าศรีนครทวรมันทรงต่อเติมเทวาลัยที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๘ ได้ทรงสร้างขึ้นในเมืองพระนครหลวง เพื่อเป็นเกียรติยศแด่พราหมณ์ชั้นมั่งคั่งลาด ท่านพราหมณ์ผู้หนึ่งได้ถึงแก่กรรมในรัชกาลของพระเจ้าศรีนครทวรมันเมื่ออายุได้ ๑๐๔ ปี ใน พ.ศ. ๑๘๖๓ มีคณะทูตจีนเข้ามายังอาณาจักรขอมเพื่อมาหาขงจื้อ พระองค์ทรงครองราชย์อยู่ ๒๐ ปี

ใน พ.ศ. ๑๘๗๐ ก็มีพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า ชัยวรมันธิปรเมศวร เราไม่ทราบว่าพระองค์ทรงเกี่ยวข้องกับพระเจ้าศรีนครทวรมันอย่างไร ได้ค้นพบจารึก ๒ หลักที่เกี่ยวข้องกับพระองค์ หลักหนึ่งเป็นภาษาขอม และอีกหลักหนึ่งเป็นภาษาสันสกฤต หลักภาษาสันสกฤตนั้นเป็นจารึกภาษาสันสกฤตหลักสุดท้ายแห่งอาณาจักรขอม กล่าวถึงศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย ซึ่งแสดงว่าในขณะนั้นแม้พุทธศาสนาเถรวาทจะแพร่หลายมากแล้ว แต่ศาสนาพราหมณ์ก็ยังมีความสำคัญอยู่ ใน พ.ศ. ๑๘๗๓ พระเจ้าชัยวรมันธิปรเมศวรคงจะได้ทรงส่งคณะทูตเข้าไปยังประเทศจีน และใน พ.ศ. ๑๘๗๘ ก็ทรงส่งเข้าไปยังอาณาจักรไต้หวันอีกคณะหนึ่ง ซึ่งคงจะได้ไปพบกับคณะทูตจากอาณาจักรสุโขทัยที่นั่น ตอนนั้นศาสตราจารย์เซเดต์ ได้กล่าวว่า ไม่ทราบว่าพระเจ้าชัยวรมันธิปรเมศวร ซึ่งเป็นพระราชองค์สุดท้ายที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกของขอมที่ปราสาทนครวัดจะทรงเกี่ยวข้องกับพระรา

ชาขอมองค์แรกในพงศาวดาร ซึ่งเริ่มต้นขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๘๕ คือ พระเจ้านันทพพานหรือนันทพพานบท (นันทพพาน) ซึ่งเป็นพระนามเมื่อสิ้นพระชนม์แล้วอย่างไรอย่างไรก็ น่าสังเกตว่าในตอนนั้นเมื่อหวังตายวนกัเขียนจีน ได้เขียนหนังสือเรื่องตายใจแล้ว เขาก็ยังคงเรียกอาณาจักรขอมว่า “อาณาจักรเจนนละทิมกั” อยู่

ใน พ.ศ. ๑๘๘๕ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) แห่งพระนครศรีอยุธยา ได้ทรงยกกองทัพมาล้อมเมืองพระนครหลวง ซึ่งขณะนั้นพระลำพองราชา ไธสงของพระนันทพพาน (พ.ศ. ๑๘๘๘ - ๑๘๘๙) กำลังทรงครองราชย์อยู่ จากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาปรากฏว่าเมืองพระนครหลวงของขอมถูกตีแตก ใน พ.ศ. ๑๘๘๖ และเจ้านายไทยได้เสด็จขึ้นครองราชย์ขึ้นจนถึง พ.ศ. ๑๘๙๐ อนุชาของพระลำพองราชาซึ่งได้หนีไปยังประเทศลาวก็สามารถกลับมาตีเมืองพระนครหลวงคืนได้และขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าสุริยวงศ์ราชธิราช

พระเจ้าสุริยวงศ์ราชธิราชได้ทรงป้องกันอาณาจักรต่อการรุกรานของไทย และอาณาจักรขอมในขณะนั้นก็ดูเหมือนจะแผ่ขยายไปทางเหนือจนถึงทราวสูงโคราช และทางทิศตะวันตกจนถึงจังหวัดปราจีนบุรี ใน พ.ศ. ๑๘๙๑ คงเป็นพระองค์ที่ได้อภิเษกกับพระอู่ทองจากพระจักรพรรดิจีนสมัยราชวงศ์หมิงองค์แรกซึ่งส่งมาทวงเครื่องราชบรรณาการ พระองค์ได้ทรงครองราชย์อยู่ประมาณ ๒๐ ปี และทรงมีผู้สืบทอดเป็นราชันย์คือไธสงของพระลำพองราชา ทรงนามว่าบรมราม

ใน พ.ศ. ๑๘๙๒ จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์หมิงก็เรียกพระราชองค์ใหม่ของอาณาจักรขอมว่า ชันตักันวูเจอเนตาเจ-สมเด็จพระพุทธธิราช องค์นั้นก็คงจะเป็นพระบรมรามนั่นเอง

ราว พ.ศ. ๑๘๙๕ พระบรมรามก็ทรงมีอนุชาครองราชย์ต่อทรงนามว่าธรรมโศก ราชธิราช พระองค์ทรงมีพระนามปรากฏ

อยู่ในจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์หมิงใน พ.ศ. ๑๕๓๐ ว่า ชนลี้เป่าพิชังกันบูเจ สมเด็จพระเจ้าพันหัวกัมพูชา ใน พ.ศ. ๑๕๓๖ สมเด็จพระรามาธิบดีแห่งพระนครศรีอยุธยา ก็ทรงยกกองทัพมาล้อมเมืองพระนครหลวง อีก และตามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เมืองพระนครหลวงก็ถูกยึดในปีต่อมา พระเจ้าธรรมราชาธิราชก็ปลงพระชนม์ และพระราชโอรสของสมเด็จพระรามาธิบดีคือพระอินทราชาภิเษกเสวยราชย์แทน แต่ไม่ช้าก็ถูกปลงพระชนม์

ใน พ.ศ. ๑๕๔๗ จดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์หมิงกล่าวถึงพระราชชาวมอ ทรงแพระนามว่าชนลี้โพพิยะสมเด็จพระเจ้าพันหัว ซึ่งยากที่จะทราบว่ามีมาถึงใคร ปรากฏว่า

พระองค์สมเด็จพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๕๔๗ และมีโอรสทรงพระนามว่า ชนลี้เจ้าพิงยะ ซึ่งคงตรงกับเจ้าพันหัวญาติหรือพระยาญาติไทยเราเรียก ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่าสุริยวรมัน พระองค์ทรงครองราชย์อยู่นานเกือบ ๕๐ ปี และใน พ.ศ. ๑๕๗๔ (คงเป็นเพราะสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) เสด็จยกทัพไปตีเมืองพระนครหลวงได้ ดังในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ กล่าวไว้นั่นเอง) พระยาญาติจึงได้ทรงย้ายราชธานีใหม่ เพราะเหตุว่า เมืองพระนครหลวงอยู่ใกล้ชายแดนไทยมากเกินไป ยากที่จะป้องกันได้ หลังจากประทับอยู่ที่เมืองปาสาณ (ศรีสัชนาลัย) ซึ่งเกิดมีน้ำท่วมแล้ว พระองค์ก็เสด็จมาประทับอยู่ที่เมืองจตุรมุขอันเป็นที่

ตั้งของเมืองพนมเปญในปัจจุบัน ก่อนที่กษัตริย์รุ่นหลังจะย้ายราชธานีไปอยู่ยังเมืองละแวกต่อไป

จึงเป็นอันสิ้นสุดเรื่องราวอาณาจักรขอม แต่เพียงเท่านั้น ณ ที่นี้ผู้เขียนใคร่ขออธิบายไว้ด้วยว่า ผู้เขียนเชื่อว่าชนชาติขอมและเขมรนั้นเป็นเชื้อชาติเดียวกัน กล่าวคือชนชาติขอมเป็นบรรพบุรุษของชนชาติเขมร แต่ชนชาติเขมรในปัจจุบันก็มีเชื้อชาติไทยเข้าไปปนอยู่มากแล้ว คำว่า “ขอม” นั้นเป็นคำที่ไทยเราใช้เรียกเท่านั้น หากปรากฏในภาษาอื่นไม่ ชนชาติขอมเรียกตนเองว่า “กัมพู” หรือ “กัมโพช” และในสมัยหลังจึงเรียกตนเองว่า “เขมร” ดังปรากฏอยู่ในจารึกสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

The Khmer Empire

M.C. Subhadradis Diskul

King Jayavarman II (802–850) is considered as the founder of the Khmer empire. He came back from Java and reunited the country together as well as established the cult of Devaraja. For his important successors one can mention King Indravarman (877-889) who built the ancestral temple of Prah Ko (879) and the Devaraja temple of Bakong (881). King Yasovarman (889–900) after having erected the ancestral sanctuary of Lolei (893), moved the capital to Yasodharapura or the town of Angkor where he built at the centre of the city the Devaraja temple of Phnom Bakheng. Though the capital was transferred to Koh Ker by King Jayavarman IV (928–

942), King Rajendravarman (944–968) moved it back to Angkor and founded the ancestral temple of Oriental Mebon (952) as well as the Devaraja sanctuary of Pre Rup (961). During this period the beautiful temple of Banteay Srei (967) was founded. The next powerful king of Angkor was Suryavarman I (1002–1050) who was more or less a usurper. He extended his power into the central part of the present-day Thailand as evidenced by his inscription discovered at the town of Lopburi. Suryavarman II (1113–after 1145) again usurped the throne, fought against the kingdom of Champa and built the most renowned Devaraja

Khmer architecture of Angkor Vat, this time dedicated to Vishnu instead of Siva. In 1177 Angkor was taken by the Cham navy by surprise but the Khmer kingdom was soon pacified and united by King Jayavarman VII (1181–circa 1218), the last great monarch of the empire. He built the new capital, Angkor Thom, as well as many Buddhist sanctuaries as the king deeply professed Mahayana Buddhism. His power also expanded into the central part of Thailand. After this period the Khmer kingdom declined until Angkor Thom was captured by the Thai army from Ayudhya in 1431.